БҮХЫ ОРОНУУДАЙ ПРОЛЕТАРИНАР, НЭГЭДЭГТЫ!

Буряад Үнэн

КПСС-эй Бурядай обкомой, Улан-Удын горкомой, Бурядай АССР-эй Верховно Соведэй орган.

(8701) | 1958 оной июлиин 27, воскресени | Сэн 20 мүнгэн

Малшадаа халуун анхаралаар хүреэлхэ

Уялгата тушаалга, МТС-хэһэн хүдэлмэриин түлөө ура түлбэри болюулха, хү- ажахын продуктнуудые эдхэхэ шэнэ гурим, худал- абаха сэн болон услови ай» КПСС-эй ЦК-гэй ию- н Пленумэй шиидхэбэриие шад халуунаар угтажа, лдаа бүри ехэ амжалта лахын түлөө тэмсэнэ. Тэ- эр үнеэн бүриһөө нёдондо- хидо орходоо 500 литр һү эр һааха гэжэ шиидэнхэй. ншоднай 100 эхэ хонин- 140-һөө үсөөн бэшэ хурь- абаха, хонидойнгоо үүлтэ- һайжаруулха гэжэ орол- о.

наһан малгайгаа абангүй, шэ сусашагүйгөөр тэмсэ- мал ажалай ашаг шэмэ шэлүүлхэ гэһэн гүрэн тү- удхашанартай зорилгые лүүлжэ байһан малшадай да политическэ, культур- гэгээрэлэй хүдэлмэри үр- өөр ябуулжа, тэдэнэй ажа- удалай эрилтэ һайнаар үргэхэ гээшэ тон шухала эрэг мүн. Энэ талаар колхоз, хозой центрнүүдһээ холуур алладаг малшадай эрил- е культбазанууд хангадаг.

Эрхим ажалаараа суурха- н культбазанууд республи- доторнай жэлһээ жэлдэ ошорно. Кударын, Ку- мканай, Баргажанай айма- удай олохон колхозууд бай- байдалаар түгэс түхеэрэг- һэн культбазануудтай юм. Кударын аймагай Тамирай моной Кировэй нэрэмжэтэ лхозой культбазые хаража зе. Энэ культбаза 1956 ондо йгуулагдаа һэн. Эндэ бай- н 4 гэр, мэргэжэлтэдэй та- лга, 100 хүнэй багтаха аан булан бии. Тэндэ ол, стул, элдэб газетэ, урналнууд, нүүдэл библио- кэ байдаг. Колхозой олон алшадай дунда дэлгэр- н социалистическэ мүрысөө- эй дүнгүүд хододоо гаргаг- ажа, ажалай түрүүшүүлдэ амжуулгын Улаан тугхан ба- оулагдаад, Хүндэлэлэй сам- арта бэшэгдэнэ. Культбаза- а элдэб лекци, уранһайханай үлгэмэйхидэй концерт, «Мал- адай үдэр» боложо байдаг. Мүн энэ аймагай Ждановай эрэмжэтэ колхозой 1-дэхи, 2-дохи культбазанууд, Ранжуровай нэрэмжэтэ колхозой 1-дэхи культбаза болон бусад һайнаар хүдэлдэг болонхой.

Мүнөө малшадай зуһаландаа ороод байхада, политическэ, культурно-гэгээрэлэй хүдэлмэри һуладуулангүй ябуулжа, ажаһуудалайнь эрилтые дүүргэхэ тон шухала болоод байна.

Гэхэ зуура, зарим газарта энэ шухала хэрэгтэ ёһотой анхарал үшөөл табигданагүй, малшадай дунда ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулдаг агитаторнууд үнинэй томилогдоогүй, культурно-ажаһуудалайнь эрилтэ хүсэд хангагдаагүй байһаар. Хүдөөгэй олон клуб, библиотекэнүүд, аймагай Культурын байшангууд малшадай дунда культурно-гэгээрэлэй хүдэлмэри үшөөл һулаар ябуулна, агитационно-уранһайханай бригадануудые эмхидхэжэ, гүүртэ, фермэнүүдээр эльгээнэгүй.

Ториин аймагай Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой олохон гүүртэ, отара дээгүүр һайнаар түхеэрэгдэһэн улаан булангууд үгы байна. Мухаршэбэрэй аймагай «Победа» колхозой Түгэнэ гэжэ газарта байдаг малшадта газетэ, журналнууд асарагдадаггүй шахуу, хэрбээ асарагдахадаашье ехээр хуушарһан байдаг. Нүүдэл библиотекые эндэ хэншье эмхидхэнэгүй. Хориин аймагай XX партсъездын нэрэмжэтэ колхозой хэдэн малшад Булаг гэжэ газарта байдаг юм. Теэд энэ колхозой правлени малшадтаа һайн байра түхеэржэ үгэнэгүй. Иимэ баримтанууд ондоо тээшье үшөөл дайралдаһаар. Саашадаа малшадтаа иимээр хандажа огто болохогүй.

Зорилго юуб гэхэдэ, нютагуудай партийна, советскэ органууд, колхоз, совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд мал ажалай продуктнуудые элбэг ехэ болгохын түлөө тэмсэжэ, гүрэн түрын удхашанартай зорилго дүүргэжэ байһан малшадые халуун анхаралаар хүреэлжэ, тэдэнэй культурна болон ажаһуудалай эрилтые дүүрэнээр хангаха уялгатай.

СР Союзай Оборонын Министрын ПРИКАЗ

8 оной июлиин 27 *№ 142* *Москва город*

Нүхэд матросууд болон солдадууд, старшинанууд болон сержантд!

Нүхэд офицернүүд, адмиралнууд болон генералнууд!

Нүхэд судна бүтээлгын промышленностиин хүдэлмэришэд, инженүүд, технигүүд болон албахаагшад!

Совет арад, тэрэнэй шэн зоригто Зэбсэгтэ Хүсэнүүд Далайн-Сэрэ- Флодой Үдэрые мүнөөдэр тэмдэглэжэ байна.

Коммунистическэ партиин хүтэлбэреэр, арадай дура зоригоор байлагдаһан Совет гүрэнэй хүсэ ехэтэ флот манай ороной далайн хи- хёрхо хурсаар хаража байна.

Манай агуу ехэ Эхэ ороной ажалшад социалистическэ экономикын, ка болон культурын хүсэ ехэтэ шэнэ дэбжэлтын оршон байдалда, эб рамдал хамгаалхын түлөө, шэнэ дайнай аюулые зайсуулхын түлөө ниитэ арадай эдэбхитэйгээр тэмсэжэ байһан үедэ Далайн-Сэрэгэй одой Үдэрые энэ жэлдэ тэмдэглэнэ.

Американо-английска империалистнуудай зүгһөө Ливанда, Иорда- да эсэргүү эзэрхэг түримхэй ябуулга хэһэн дээрэһээнь шалтагаалан асхоорондын байдалай түгшүүрилтэй болоод байхада сэрэгэй моря- дһаа, бүхы советскэ сэрэгшэдтэл адли, һэрэмжэеэ хурса болгохы- , корабльнууд болон частьнуудые дайшалхы бэлэн байлгахыень нэ.

Бүгэдэарадай һайндэр—Далайн-Сэрэгэй Флодой Үдэрөөр амаршал- , баяр хүргэнэб.

Дайшалхы болон политическэ бэлэдхэлдээ, Далайн-Сэрэгэй шэнэ хникэ болон зэбсэгые шудалалгадаа, сэрэгэй журам бэхижүүлгэдээ лайн-Сэрэгэй Флодой бүхы сэрэгшэдтэ саашадаа амжалтануудые сэнэб.

Судна бүтээлгын болон оборонын промышленностиин хүдэлмэри- д, инженернүүд, конструкторнууд болон бүхы хүдэлмэрилэгшэдтэ най флодто мүнөө сагай корабльнуудые байгуулха хэрэгтээ шэнэ ам- алта туйлахыень хүсэнэб.

Далайн-Сэрэгэй Флодой Үдэрые тэмдэглэжэ **захирхамни:**

Мүнөөдэр, 1958 оной июлиин 27-до, манай Эхэ ороной ниислэл— осквада, союзна республикануудай ниислэлнүүдтэ, мүн флодууд болон отилинуудта артиллериин хорин буудалгаар салют хэхэ.

Манай хүсэ ехэтэ Эхэ орон—Советскэ Социалистическэ Республи- нуудай Союз мандаха болтогой!

Агуу ехэ совет арад мандаха болтогой!

Советскэ Далайн-Сэрэгэй Флот мандаха болтогой!

Коммунизм байгуулхын түлөө тэмсэлдэ совет арадые зоригжуулаг- а ба хүтэлбэрилэгшэ — Коммунистическэ партида алдар соло!

СССР-эй Оборонын Министр
Советскэ Союзай Маршал Р. МАЛИНОВСКИЙ.

А. БАДАЕВ

Үһан хилымнай харуулшад

Далайн нюруу эсхэн,
Долги хамха түрин,
Дайшалхы корабльнууд
дабшана.

Үндэр мачтануудай оройдо
Үглөөнэй намжаа һэбшээндэ
Улаахан тугууд
далбана.

Жабхаланта тугуудай хажууда
Жагсана нангин харуулда
Жиирэй морягууд.
зэргэлээд.

Арюухан малгайнь лентэтэй,
Алтаар тэндэнь бэшээтэй:
«Далайн-Сэрэгэй
Флот» гээд.

Агуу Октябриин илаһые,
Шэнэ үеын гараһые
«Аврорын» буугаар
соносхоһон,

Граждан дайнай үедэшье,
Гайта дүшэн нэгэдэхидэшье
Габьяа зориг
харуулһан

Омогтой Үһан сэрэгшэднай,
Орондоо үнэн хүбүүднай
Эрдэмээ дээшэлүүлэн
һуралсана.

Арадайнгаа баялиг, зөөриинь,
Амгалан нойр, ажалыень
Аюул, түймэрһөө
аршална.

Далайн нюруу эсхэн,
Долги хамха түрин,
Дайшалхы корабльнууд
дабшана.

Үндэр мачтануудай оройдо
Үглөөнэй намжаа һэбшээндэ
Улаахан тугууд
далбана.

СССР-эй Далайн-Сэрэгэй Флодой үдэртэ зорюулагдаһан вечер

Политическэ, научна эрдэм ухаа дэлгэрүүлхэ бүхэсоюзна бүлгэм, М. В. Фрунзын нэрэмжэтэ Советскэ Армиин Түбэй Байшан Далайн-Сэрэгэй Флодой үдэртэ зорюулан, июлиин 25-да вечер үнгэргөө. Вице-адмирал И. Азаров богонихон үгэ хэлэжэ, вечер нээгээ.

«Манай Эхэ ороной Далайн-Сэрэгэй Флот» гэһэн элидхэл генерал-майор П. Мусьяков хээ.

Уран зураашa Г. Марченкын зураһан плакат. (Зураглан харуулдаг искусствын гүрэнэй хэблэл).

Лафетнэ жатка, комбайн болон тракторнуудаа амяарлан хуряалгада эрхимээр бэлдэе

☆ ☆ ☆

Ставрополиинхидай жэшээгээр

Колхозно байгуулалтые улам саашадань хүгжөөхэ, машинно-тракторна станцинуудые хубилгаха тухай КПСС-эй ЦК-гэй февралиин Пленумэй, СССР-эй Верховно Соведэй нэгэдэхи сессиин шиидхэбэри колхозуудта таатай зохид эрхэ байдал олгуулба гээшэ. Колхозой өөрын трактор, машинатай болоод байхада, ажал хүдэлмэри эмхитэйгээр, һайн шанартайгаар ябуулагдадаг болоод байһаниинь үнгэрэгшэ хабарай тарилгаһаа эли тодоор харагдаба.

Манай Сталинай нэрэмжэтэ колхоз жэл бүри 1200 шахуу гектар эртын тарилга хэдэг байна. Урда жэлнүүдтэ эртын тарилгамнай хахад һараһаа үлүү саг соо үнгэргэгдэжэ, ехээр оройтодог һэн. Тиихэдэ таряа хуряалга бүришье унжагайржа, һара хахад, хоёр һара соо үнгэргэгдэдэг байгаа. Таряан ажалай яаралтай хүдэлмэриие иигэжэ ябуулхада юун һайн ургаса байха һэм даа, гектар бүриһөө оройдоо 4—6 центнер ороoһон суглуулагдадаг һэн.

Үнгэрэгшэ хабар тарилгамнай хэзээ хэзээнэйхиһээ эмхитэйгээр, һайн шанартайгаар хэгдээ. Шэниисэ, хара таряан оройдоо 6 үдэр соо таригдаа. Мүнөө таряалан дээрэмнай үндэр баян ургаса гаража байна. Тухайлхада, гектар бүриһөө дунда зэргээр 12 центнер хүрэтэр шэниисэ, хара таряан абтахаар байна. Тиимэ ургаса абахын тулада таряа хуряалгаяа түргэн болзор соо, гээлтэ хоролтогүйгөөр үнгэргэхэ хэрэгтэй гэжэ бидэ, механизаторнууд, һайн мэдэнэбди.

Ставрополиин хизаарай хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй Хандалгатай танилсажа, тэрэниие манай колхознигууд ехээр һайшаан дэмжэбэ. Таряагаа богонихон болзор соо, гээлтэ хоролтогүйгөөр хуряахын тулада түрүүн амяарлан хуряалгые үргэнөөр ябуулха гээшэ шиидхэхы удхашанартай байһаниинь элитэ. Энээнһээ урда энэ түрүү арга манай эндэ тоогдодоггүй, амяарлан хуряалга ёһо тэдын түлөө, оройдоо нэгэ хэды гектар газар дээрэ хэгдэдэг һэн. Нёдондо манай колхоз арай гэжэ 108 гектар хара таряа амяарлан хуряаһан байна. Тиигэбэшье, амяарлан хуряалгын үлүүсэ һайн байһые ойлгоһон байнабди. Энэ талмайгаа лафетнэ нэгэ жаткаар 3 үдэр соо хуряажа абаһан байнабди. Тиихэдэмнай бусад участогуудайхиһаа үлүү һайн шанартай ороoһон абтаа һэн.

Манай колхоз мүнөө намар эртын ороoһо таряагаа 10 хоног соо хуряаха гэжэ шиидээ. Ороoһо таряагаа богони болзор соо, гээлтэ хоролтогүйгөөр хуряахын тулада ставрополиинхидай жэшээгээр шэниисэ, хара таряагаа бултыень амяарлан хуряаха гэжэ шиидээбди. Энэ хүдэлмэриие бидэ, механизаторнууд, дүүргэхэ байнабди. Тиимэһээ бидэнэр амяарлан хуряалгада эртээнһээ бэлдэхэ ёһотойбди.

Хэрбээ машина техникээ һайнаар бэлдэбэл, бүхы ороoһо таряагаа амяарлан хуряаха арга боломжо манда бии. Мүнөө лафетнэ 3 жатка, 4 подборщик заһабарилагдажа байна. Мүн жаткануудые шэрэхэ тракторнууд һаяар, август һара гаратар, заһабарилгаһаа гараха юм.

Теэд таряа хуряалгын ябаса гансахан машина, техникэһээ болохо бэшэ, харин ехэнхидээ механизаторнуудһаа дулдыдаха гээшэ ааб даа. Энээниие хараадаа абажа, лафетнэ жаткын машинистаар дүй дүршэлтэй механизаторнуудаа томилообди. Машинистнуудаар үнинэй комбайнернууд Э. Балаганов, Ц. Доржиев, Д. Раднаев гэгшэд хүдэлмэрилхэ юм.

Таряагаа богони болзор соо, гээлтэгүйгөөр хуряахын тула амяарлан хуряаха түрүү аргые үргэнөөр хэрэглэхэ гэжэ шиидээд, энээнээ бэелүүлхын түлөө эрид шангаар тэмсэхэмнай.

Д. Раднаев,
тракторно-таряан ажалай бригадын бригадирые орлогшо.
Д. Бадмаев, механик,
Ц. Доржиев, лафетнэ жаткын машинист, **Б. Бадмаев** тракторист.
Баргажан.

☆

Республикын МТС, РТС, совхозуудта комбайн заһабарилга

1958 оной июлиин 20-ной мэдээн

(Түсэбэй дүүргэлтэ процентээр)

МТС, РТС, совхозууд	Таряа хуряаха комбайнын заһабарилга
Кабанскын	133,3
Хүнтэйн	111,1
Бичурын	106,7
Бага-Куналейн	100,0
Охин-Булагай	136,7
Үшөөтэйн	67,5
Цагаан-Усанай	38,9
Нарһатын	166,7
Эгэтын	92,1
Хүрбын	77,1
Шэҙэ-Бэрээнэй	133,3
Закаменай	140,0
Иволгын	83,8
Темлюйскэ	100,0
Хэжэнгын	97,4
Чесанын	88,6
Ехэ-Кударын	91,5
Хамнигадайн	67,7
Баргажанай	117,8
Погранична	103,6
Гашейн	88,3
Хонхолойн	166,7
Итанцын	100,0
Сэлэнгын	139,0
Ехэ-Куналейн	86,7
Тарбагатайн	72,4
Бургалтайн	145,0
Ториин	110,0
Хэрэнэй	104,4
Түнхэнэй	76,2
Хориин	90,0
СОВХОЗУУД:	
Бичурын	75,0
Борьёогой	237,5
Яруунын	61,8
Кяхтын	154,5
Сэлэнгын	23,8
Хориин	51,7
«Эрдэм»	90,3

Хэзээшье гарахаар бэлэн

«Улаан-Ярууна» колхозой түрүүлэгшэ Бато Базаровичтай хөөрэлдэжэ байтарнай кабинедэй үүдэн нээгдэжэ, һөөм ута гэхэдэ хамаагүй, ербэгэр колосуудтай хара таряанай ногоон һолоомонууд түрүүн бултайжа, саанаһаань колхозой агроном Степан Хамнагадаев энеэбхилһээр орожо ерэбэ.

— Һү! Степан Хамнагтанович, али полиимнай таряан иимэ болоо гээшэб? Асарыш түргэн, хараял, үзээл,—гэжэ түрүүлэгшэ нүхэр Доржиев ногоон һолоомонуудые яаралтайгаар шүүрэн абаад, колосуудыень иража, үлеэжэ байгаад шэртэнэ.

— Яндалымнай полиин таряан. Сэсэгээ гүбеэд, эдеэгээ татажа захалаа янзатай,—гэжэ агроном хэлэнэ.

Саашань түрүүлэгшэ агроном хоёр хөөрэлдэһөөр байтараа энэ Яндалын 200-гаад гектар полинуудһаа га бүриин адагтаа 10 центнер, зарим газарнуудһаань 14—15 центнер ургаса хуряаха байһан тухайгаа лаблан элирүүлнэ.

— Таряае амяарлан хуряадаг арга тодоруулагдажа, илангаяа богони зунтай, эртэ хюруу унадаг манай эндэ аргагүй һайн болоо,—гэжэ түрүүлэгшэ нүхэр Доржиев үргэлжэлүүлэн хөөрэнэ. — Үнгэрэгшэ жэлдэ горьтой ехэ газарай таряан амяарлан хуряагдажа. комбайнаар хадаһанда орходоо энэ арга һураггүй һайн байһанаа харуулаа. Мүнөө жэлдэ бүхышье тарилгаяа бэшэ һаа, полинуудайнгаа дүрбэнэй гурбан хубиһаа бага бэшые амяарлан хуряаха зорилготойбди.

Энэ арга юугээрээ һайн бэ? Тон түрүүндэ, таряанай эдеэшэжэ, хүсэд хатуужатарнь, хататарнь хүлеэлтэгүй, эдеэгээ һайн хүсөөд байхадань, ногоон зангаарнь хадажархиха арга олгогдоно. Тиигээд таряан һолоомонойнгоо узуур дээрэ дүндэй хэбтэхэдээ һалхинда үлеэгдэжэ, наранда шарагдажа, түргэнөөр хаташадаг байха юм. Һүүлээрнь подборщигтой комбайнаар суглуулжа сохёод лэ, хатаалтагүй сэхэ амбаарнуудтаа, бэлэдхэлэй пунктнуудта зөөгдэжэ байдаг.

Энэ арга хэрэглэхэдээ таряа хуряалгын болзорые нилээд богони болгожо, ургасаяа гээлтэ хоролтогүйгөөр хуряажа абаха арга олгогдоно.

Ороoһо таряанай болон бусад ургамалнуудай баян ургаса хуряажа, ойрын жэлнүүдтэ малайнгаа ашаг шэмые 2—3 дахинаар дээшэлүүлхэ тухай Ставропольско хизаарай колхоз, совхозуудай уряае халуунаар дэмжэһэн «Улаан-Ярууна» колхозойхид энэ жэлэйнгээ таряа хуряалгада эртээнһээ бэлэдхэжэ захалаа. Бултадаа подборщигуудтай 6 комбайн заһагданхай. Лафетнэ хоёр шэнэ жатка худалдагдажа абтаа, эдэ машинануудта хүдэлхэ комбайнернууд, механизаторнууд бэлэн. Таряанай тогууд булта хамагдажа, хороор угаагдажа байна. Амбаар, складууд заһабарилагдажа бэлэн болгогдонхой. Таряа сэбэрлэдэг «ОС-3» гэжэ машинын, зернопультнуудай заһабари дүүрээ.

Таряа хуряалгын машина зэмсэгүүдээ заһабарилжа бэлэн болгоһон механизаторнууд мүнөө үбһэ хуряалгада гаража, ниитынгээ малда үбһэ тэжээл бэлэдхэлсэжэ байна.

Иигэжэ «Улаан-Ярууна» колхозойхид мүнөө жэлэйнгээ таряа хуряалгые түгэс бэлэдхэлтэйгээр угтажа байна.

Д. Цыренжапов.

Ургасын дайсантай тэмсэнэгүй

Манай үргэн эльдин Зэдэ, Борьёогой тала дайдада һүүлэй жэлнүүдтэ зумбараа, тарбаган гэхэ мэтэ хүдөө ажахын ургамалай дайсад айхабтараар үдэшэнхэй. Теэд тэдэниие хюдажа, хороожо, ороoһо таряанай, үбһэ ногоонойнгоо ургаса хамгаалха тушаа хэншье оролдоногүй. Аймагай колхозууд болон совхозой хүтэлбэрилэгшэд, аймпотребсоюзай бэлэдхэлэй конторынхид эдэ хоротониие үгы хэхэ тэмсэл үргэнөөр эмхидхэжэ, энээндэ һургуулиин һурагшадые олоор элсүүлхэ, тусгаар ангуушадые табиха зэргэтэй байгаа. Теэд энэ шухала хэрэгтэ хэншье һаналаа табинагүй ха юм.

Саашадаа эдэ хоротониие олоор хюдан үгы хэжэ, хүдөө ажахынгаа ургамал, ногоое хамгаалхын түлөө тэмсэхэ саг тулаа.

Д. Цыремпилов.

Коммунистнууд, комсомолецууд үбһэ хуряалга дээрэ түрүү үүргэеэ харуулна

☆

Ниитэ-политическэ хүдэлмэри һайжараа

КПСС-эй ЦК-гэй февралиин, июниин Пленумэй тогтоолоор зоригжоһон манай колхозой гэшүүд ниитынгээ адуу малые үбһэ тэжээлээр гүйсэд хангахын түлөө шармайн оролсонхой. Үбһэ хуряалга дээрэ 4 звено, тиихэдэ комсомол-залуушуулай 3 звено хүдэлмэрилнэ. Тэрэшэлэн Разгоной долоон жэлэй һургуулиин һурагшадһаа бүридэһэн бригада үбһэ сабшалгада хабаадалсана.

Хүдөө ажахын энэ харюусалгатай хүдэлмэридэ 12 коммунистнууд, 75 комсомолшууд ябажа байнхай. Эдэнэй ажалые һайнаар эмхидхэжэ, үбһэ хуряалгые түргөөр ябуулхын зорилгоор партийна бюро тусхай хэмжээ-ябуулгануудые хараалаад, бэелүүлжэ байна. Партбюрогой шиидхэбэриин ёһоор звено бүхэндэ коммунистнууд болон комсомолшуудһаа политэмхидхэгшэд бии болгогдоо. Тэдэнэр колхознигуудай дунда политическэ болон ойлгууламжын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулна. Тэдэнэй үүсхэлээр табан үдэр соо нэгэ дахин «дайшалхы хуудаһан» звено бүхэндэ гаргагдана.

Үнэн сэхэ ажалаараа мэдээжэ болоһон коммунистнууд-агитаторнууд улам олошоржо байна. Жэшээ болгон, комсомол-залуушуулай звеногойхидой политическэ эмхидхэгшэ нүхэр Ширеторовэй хүдэлмэриие хаража үзэе. Нүхэр Ширеторов залуу коммунист юм. Тиибэшье олоной дунда ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулжа шадаха дүй дүршэл ехэтэй. Звеногойнгоо гэшүүдтэй саг үргэлжэ хөөрэлдөө үнгэргэжэ, элдэб һонинуудые дуулгажа байдаг. Гадна, тэдэнэй ажалай үдэр бүриин дүнгүүдые гаргажа үгэдэг, хэн ямараар хүдэлмэрилөөб гэжэ тобшолол хэдэг байна. Үбһэшэдэй дунда агитационно-политическэ хүдэлмэриие һайжаруулха, социалистическэ мүрысөө саг үргэлжэ эмхидхэхэ гэхэ мэтэ хэдэн олон хэмжээ мүнөө колхозой партийна организаци абажа байна.

Үбһэшэдэй дунда дэлгэрһэн социалистическэ мүрысөөнэй дүнгүүдые колхозой правлени, партбюро үдэр бүри согсолоод, звенонуудта тараажа эльгээнэ. Июлиин 20-ной байдалаар нүхэр Сундуевай хүтэлбэрилдэг звеногойхид түрүүлжэ ябана. Тиигэжэ тус звеногойхид колхозой правлени, парторганизациин дамжуулгын Улаан туг бүхөөр барижа ябана.

Гэхэтэй хамта, үбһэшэдэй эрилтэнүүд хүсэд хангагданагүй. Гааргын сельпо (түрүүлэгшэнь нүхэр Мункоев) нүүдэл наймаа эмхидхэхэ ёһотой аад, юушье хэнэгүй. Эдэ дутуу дунданууды һаяын сагта усадхахын тула колхозой правлени, парторганизаци эрид хэмжээнүүдые абажа байнхай.

Б. Батомункоев, Курумканай аймагай Кировэй нэрэмжэтэ колхозой парторганизациин секретарь.

☆☆☆

Тарбагатайн аймагай «Октябрь» колхоздо үбһэ хуряалга түлэг дундаа ябажа байна.
Зураг дээрэ: хоёрдохи комплексно бригадынхидай үбһэ һүрилжэ байһаниинь харуулагдана.
А. Кочергинэй фото.

Элбэг ехэ үбһэ тэжээлэй түлөө

Ойрын жэлнүүдтэ һү, мяха, тоһоной хүн бүхэндэ хүртэсын талаар Америкын Холбоото Штадуудые хүсэхын түлөө дэлгэрһэн бүгэдэ арадай тэмсэлдэ оролсожо, манай колхозой гэшүүд һүүлэй үедэ ажал хүдэлмэридөө бараг һайн үрэ дүнгүүдые туйлажа шадаа. 1957 оной түрүүшын хахад жэлтэй сасуулбал, энэ оной үнгэрһэн зургаа һарын туршада һү һаалга 39 процентээр, нооһо хайшалалга 43 процентээр дээшэлһэн байна.

«Уялгата тушаалга, МТС-үүдэй хэһэн хүдэлмэриин түлөө натура түлбэри болюулха, хүдөө ажахын продуктнуудые бэлэдхэхэ шэнэ гурим, үнэ сэн болон услови тухай» КПСС-эй ЦК-гэй июниин Пленумэй шиидхэбэриие гүнзэгыгөөр шудалжа зүбшэн хэлсээд байхадаа, манай колхознигууд бүри дээшэлүүлэгдэһэн шэнэ уялга абаба. Тэрэ уялгымнай ёһоор, һү һаалга 89 процентээр, мяха абалга—26, нооһо хайшалалга—50 процентээр дээшэлхэ ёһотой болоно.

Өөһэдтөө даажа абаһан энэ хүндэтэ уялгаяа нэрэтэй түрэтэйгөөр, саг болзор соонь дүүргэхэ арга боломжымнай нэгэн гол нүхэсэл—ниитынгээ адуу малые үбһэ тэжээлээр гүйсэд хангаха ябадал болоно. Тиимэһээ колхозой правлени, партийна организаци энэ шухала хүдэлмэридэ гол анхаралаа мүнөө хандуулна. Үбһэ ногооной ургаса бараг һайн. Колхозой эрхим луговодууд—коммунистнууд нүхэд Д. Э. Дабацыренов, Н. П. Гомбоев, мүн луговодууд Дашиев, Нимаев гэгшэд өөһэдынгөө даажа байһан сабшалангай газарнуудые 2—3 дахин уһалжа, үбһэ ногоо һайнаар ургуулаа.

Нёдондо үбһэ хуряалгада хангалтагүйгөөр бэлдэһэн дээрэһээ адуу малдаа бардам хүрэхэ тэжээл бэлдэжэ шадаагүй һэмди. Мүнөө жэл энэ алдууһаа тобшолол хэжэ, үбһэ хуряалгадаа һайнаар бэлдэһэн байнабди. Колхозой правлени, парторганизаци үбһэ тэжээл бэлдэхэ түсэб, график табижа, бригада бүхэндөө хүргөө. Партийна бюро болон правлениин нэгэдэмэл шиидхэбэреэр социалистическэ мүрысөөнэй гурим баталагданхай.

Эдэ үдэрнүүдтэ нуга сабшалан дээгүүр халуун хүдэлмэри түлэг дундаа ябажа байна. Үбһэ хуряалга дээрэ 120 гаран колхознигууд, тэдэнэй 28 коммунистнууд хүдэлмэрилнэ. Бригада, фермэнүүд дээрэ 6 партийна группа байгуулагдаа. Тэдэнэй хүсөөр үбһэшэдэй дунда политическэ, ойлгууламжын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулагдана. Нүхэд Цыренжапов, Демин, Дашиев гэгшэд эрхим һайнаар ажаллана. Эдэнэр бригадынгаа гэшүүдэй дунда ойлгууламжын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулдаг юм. Коммунистнууд МТС-эй хүдэлмэриин түлөө натура түлбэри болюулха, хүдөө ажахын продуктнуудые бэлэдхэхэ шэнэ гурим, худалдан абаха үнэ сэн болон услови тухай КПСС-эй ЦК-гэй июниин Пленумэй шиидхэбэриие колхознигуудтаа ойлгуулха хэрэгтэ онсо анхаралаа табина.

Хуряалга дээрэ ябаһан хүнүүдэй культурна эрилтые хангаха асуудалда парторганизаци мүн анхаралаа хандуулна. Харуулан ойлгуулха агитаци муу бэшээр табигданхай. Фермэ, бригада бүхэндэ колхозоймнай хахад жэлэй дүнгүүдые харуулһан диаграмманууд бии. Ханын газетэ, «дайшалхы хуудаһан» саг үргэлжэ гаража байдаг. Тиихэдэ колхозоймнай хэблэмэл газетэ һара бүри гарана.

Эдэ бүхы хэмжээ-ябуулгануудай ашаар түрүүшын үдэрһөө эхилээд үбһэ сабшалгамнай урматайгаар ябуулагдажа байна. Мүнөө сабшагдаад байһан 500-гаад гектар газарһаа гэмгүй һайн үбһэн абтаа. Колхоз соогоо дэлгэрһэн мүрысөөндэ тараан ажалай-тракторна нэгэдэхи бригада түрүүлжэ ябана. Энэ бригадада ажалай эмхидхэл һайнаар табигданхай. «ХТЗ-7» трактораар үбһэ сабшахадаа коммунист Кокорин үдэр бүриингөө даалгабариие 150—160 процент дүүргэжэ, бусадта жэшээ харуулна.

Тиигэжэ тус бригадынхид колхозой правлени, парторганизациин дамжуулгын Улаан туг бүхөөр барижа ябана.

Үбһэ хуряалгаяа августын 15 болотор сүм дүүргэхэ зорилго урдаа табяад, манай артелиинхид тэмсэжэ байнхай.

Д. Бадмадашиев, Иволгын аймагай «Коммунизм» колхозой парторганизациин секретарь.

Коммунистын даадаг звено

Хуртага голые үгсэхэдэ түхэреэн ехэ talанууд, үдхэн һөөг шугы бургааһаншье дайралдана. Хаагууршье яба, шэмэтэ ногооной, сэсэг набшаһанай хоншуун үнэр хамар сорьёно. Эндэ тэндэ алха дүшын абяан дуулдажа, хяр-хяр гэжэ гар хажуурай хиргахань соностоно. Хоёр жалгын һалаатаһан бэлшэрэй баруун талын ташаланда, хойно хойноһоо жагсаалда ябаһан «сэрэгшэд» мэтээр, нэгэ адли хажуураа ялагас-ялагас гэтэр далайн, үрэжэлтэ талын үндэр ургаса—үбһэ ногооной узууraар хирган арбаад хүнүүдэй ябахань харагдана.

Эндэ Бэлшэрэй гүүртын малшад коммунист нүхэр Дансаран Банзаракцаевич Цыбиковэй хүтэлбэреэр ниитынгээ малда ерэхэ үбэлэйнь тэжээл бэлдэжэ байна. Тус гүүртынхид өөһэдынгөө хүсөөр үбэлжэлгын үедэ хүсэд хүрэхэ үбһэ бэлдэжэ абахаар шиидэнхэй юм. Гүүртын һаалишад, тугалшад ажалайнгаа хоорондуур үдэртөө 1—2 үрдэһэ үбһэ сабшана.

— Энэ жэлдэ зунай эхеэр гандуушаг байһанһаа боложо, добо газарай ногоон үшөө хүсөөдүй. Мүнөө намаг, хотогор газарай ногооe түрүүшээр сабшаһаар байтарнай хүсэхэ бэзэ. Һаянай бороон ороо. Ногооншье, һэргэшоо. Үбһэ сабшалангайнгаа нэлэнхыдээ ургажа хүсэхые хүлеэгээд байгаа һаа, түрүүн ургаһан ногоогоо хагдаруулжархихабди. Ногооной эгээл шэмэтэй үень мүнөө байна. Энээхэн үе соо үбһэеэ бүхы хүсөөрөө сабшажа абаагүй һаа ехэ гээгдэлдэ орохобди,—гэжэ гүүртые даагша Д. Цыбиков хөөрэнэ.

Дансаран Банзаракцаевичтай хөөрэлдэһөөр байтарнай залуу хүбүүд, басагадай заримань мүр гаргаад, нэгэ бага амархаяа шэглэнэд. Тэдэнэй дунда ябаһан ягаан сэсэгтэй самсатай залуу нэгэ басаган:

— Роман, ээ Роман! Үбһэ сабшаха үнеэ һааха хоёрой алинь хүнгэн гэжэ һананаш, аа? —гэжэ шоглон татажа, сугтаа ябаһан хүбүүндэ хандана.

— Һайн хүнэй үрэ гээшэ һалгайтай баруунтай түрэдэг юм,—гэжэ тэрэ хүбүүн харюусаба.

— Тэрэ залуу хүбүүн манай гүүртын һаалишан гээшэ. Алишье ажалда тэгшэ хүбүүн юм. Хажуурташье бэрхэ. Харана бэзэт, үбһэнэй мушхаралдатар шэдэжэ ябахыень,—гэжэ нүхэр Цыбиков һаалишан Роман Жалсанов тухай хөөрэнэ...

«Тамхяа татагты даа. Хажуураа заһуулха хүн байна гү? Асарагты, би нэгэ хэды тоншосогоогоод үгэһүүб» гэжэ Дансаран Цыбикович асууна. Абяа гараха хүнэй үгыдэ өөрынгөө хажуурые абажа, эрииень баруун гарайнгаа эрхын хюмһаар эмирэн ябуулжа үзөөд, хажуу тээшэнь табиха хоорондоо:—Зоя, хажууршни алин бэ, асарал даа. Бага зэргэ муугаар эшэлэгдэһэн байгаа ха, харахадамни саагуур сохиош, бэедэшни хүндэ байха,— гээд, карманһаа ооһор гаргажа хажуурай дүүшхэһээ унги үзүүр хоёрые хэмжээд, алхаараа сохин заһаба.

Тэрэ үедэ хүбүүд тамхяа татаха зуураа, басагадай дунда элдэб шог зугаа гаргана. «Зай, хүрөө. Бастаригай шэнээн тамхи орёожорхёод һууха юмгүй, бодоё» гэжэ хоёрдохи басаган хүбүүдые гасаалан, өөрөө бодоһоор хажуураа баряад ябажархина.

— Холо ошохогүйт, хүсэхэбди,— гэжэ нэгэ хүбүүн хойноһоонь хашхарна.

Уданшьегүй 6 хүбүүд, басагад хойно хойноһоо һубарилдан нэгэ адляар хажуураа далайжа табихадань хяард-хяард гэһэн зөөлэн абяан дуулдажа, мүр үбһэн мушхаралдан зурына.

— Энэ ногооешни һайханаар, бороондо угаалгангүй абажархёод байхада үбэл тоһон болохо бшуу. Бидэ үнгэрэгшэ зун гүүртээрээ мүн лэ үбэлэйнгөө үбһые хуряажа абаа һэмди. Өөһэдын нөөсэлһэн нөөсэ арьбан шэнги байха юм. Юуб гэхэдэ, хэды шэнээн, ямар шанартай сомоо табиһанаа бэеэрээ мэдэжэ, али сомооһоо тугаллаха үнеэдтээ, алинһаань тугалда эдюулхэ тухайгаа мэдээд байхада ехэ һайн байдаг. Бидэ үнгэрһэн үбэл малаа һайнаар эдеэлүүлжэ, һү гарасыень урда жэлэйхиһээ нилээд нэмээжэ, жэл соо 1142,5 литр һү үнеэн бүриһөө һаагаа һэмди. Энэ жэл бүришье ехэ һү һааха уялгатайбди. Һаалишад Екатерина Жалсанова, Соня Санжанова, Зоя Аюшеева, Гасаран Жапова, Бальжит Хандуева, Роман Жалсанов гэгшэд жэлэй эхинһээ үнеэн бүриһөө 700—900 литр һү һаагаа.

— Намар, үбэлэй үедэ зунайхиһаа дутуугүй һү һаахын тула тэжээл ехээр лэ бэлдэхэ зорилготойбди. Эдэ залуушуултай юушье хэжэ болохо. Ажалыень зүбөөр эмхидхээд, урмашуулжа шадаад, хэнэйнь түрүүлжэ, хэнэйнь гээгдэжэ ябаһые, тэдэнэйнь шалтагые ойлгуулжа үгөөд байхада, өөһэдөө ойлгон, оролдосотой хүдэлдэг юм. Эдэшни бултадаа комсомолшууд гээшэ. Шэнэ газетэ, журналнуудые асаржа үгөөд байхадаш, өөһэдөө уншажа, наһатайшуулда хөөрэжэ үгэдэг,—гэжэ звеное даагша хөөрэнэ.

Энэ гүүртын һаалишад Санжанова, Аюшеева, Жалсанов гэгшэд үбһэнэй үедэ халажа абаһан һаалишадтаа үнеэдээ тушаажа үгөөд, саг үргэлжөөр үбһэндэ гараа. Һаалишад Г. Жапова, Б. Хандуева, Х. Жалсанова болон бусад үдэрөөр ябана. Хамтадаа 13 хүн тус гүүртэһээ үбһэ хуряалга дээрэ ажаллана.

Коммунист Дансаран Цыбиков КПСС-эй ЦК-гэй июниин Пленумэй тогтоолтой бүхы малшадаа танисуулжа, гүрэндөө мал ажалай эдеэ хоол, илангаяа һү ехээр худалдадаг болохо гэһэн зорилго табяад, тэрэнээ бэелүүлхээр оролдожо байнхай. Энээнэй тула үнеэдтээ үбэлэй, сагта хүсэд хүрэхэ үбһэ бэлдэхэ, силос дараха гэһэн зорилготой. Хээрын ногоонһоо гадна, силос, силостэ оруулха овёстой холимог наран сэсэг 70 гектар, мүн 3 гектар турнепс, 15 га зелёнко, ногоон конвейертэ орохо 15 гектар зелёнко таряад, харууһална.

Тэжээл бэлэдхэлгэдэ хабаадалсаха үедөө гүүртынгээ хүдэлмэриие орхижорхидоггүй юм. Саг үргэлжэ һүнэй гараса ямар бэ, бэлшээри хайшаа байнаб гэжэ һонирхожо, зүбшөөл үгэжэ байдаг.

Иигэжэ Закаменай аймагай Сталинай нэрэмжэтэ колхозой гүүртые даагша коммунист Дансаран Банзаракцаевич Цыбиков ниитынгээ малда үбһэ тэжээл элбэгээр бэлдэжэ, малай ашаг шэмые жэлэй дүрбэн сагта илгаагүй адляар абадаг болохо зорилгоор колхоз, аймаг соогоо жэшээ харуулан хүдэлжэ байна.

Д. Аюшеев, манай корр.

СССР-эй Далайн хилые хёрхоор сахигшад

Энэ жэлдэ Далайн-Сэрэгэй Флодой Үдэрые һайндэрлэлгэ политическэ, ажалай ехэ дэбжэлтын оршон байдалда үнгэргэгдэжэ байна. Социалистическэ промышленность, хүдөө ажахымнай үзэгдөөгүй түргөөр хүгжэнэ, советскэ ажалшадай ажабайдал улам һайжаржа, культурна хэмжээнь дээшэлнэ.

Шэн габьяата Советскэ Зэбсэгтэ Хүсэнүүд, мүн тэрээндэ оролсогшо Далайн-Сэрэгэй Флот манай арадай зохёон байгуулхы ажалые хёрхоор сахина. Советскэ Союз айхабтар ехэ хуурай газартай гүрэн байхаһаа гадна, арбан дүрбэн далайгаар хүреэлэгдэнхэй. Тиигээд далайн хилэ хэдэн мянгаад километртэ үргэлжэлдэг.

Манай ороной Флот алдарта замаар ябажа гараһан түүхэтэй. Октябриин социалистическэ революцида илалта туйлахадань революционно флот большевигүүдэй партиин найдамтай тулгууринь боложо үгэһэн байна. Петроградта зэбсэгтэ восстани үнгэргэхэ түсэб табихадаа, В. И. Ленин флодые тус восстани хэхэ гол хүсэнүүдэй нэгэн гэжэ хараалһан байгаа. Саг зуурын буржуазна правительствын шухала пунктнуудые, тэрэ тоодо тэдэнэй шэбээлһэн—Үбэлэй ордониие дайлан абалгада Балтиин флодой матросууд хабаадалсаа һэн. Тиихэдэ шэнэ саг үеые—агууехэ социалистическэ революциин үе саг үхэр буугай буудалгаар соносхохо агууехэ зол хүндэ «Аврора» крейсертэ хүртэһэн байна.

В. И. Ленин түрүүтэй Арадай Комиссариадай Совет 1918 оной февралиин 11-дэ Хүдэлмэришэн-Таряашанай Улаан Флот байгуулха гэһэн декрет абаа һэн. Гадаадын булимтарагшадтай, граждан дайнай жэлнүүдтэ Советскэ республикын олон тоото дайсадтай Улаан Армиин тэмсэхэдэнь, флот ехэхэн үүргэ дүүргэһэн, ёһотойл туһалагшань боложо үгэһэн байна.

Граждан дайнай һүүлээр манай арад Коммунистическэ партиингаа хүтэлбэри доро ажахыгаа һэргээн бодхоожо, арадайнгаа ажахын бүхы һалбаринуудые хүгжөөхэдөө Арми болон Флодоо түрүү зэргын сэрэгэй техникээр хүсэд хангаһан байха юм. Дайнай урдахи табан жэлнүүдэй үедэ Далайн-Сэрэгэй Флот эрхим зэргын корабльнуудтай болоо һэн. Мүн хоёр шэнэ флот—Номгон, Хойто далайн флодууд эмхидхэгдэжэ, Эхэ оронойнмай Хойто болон Алас Дурна зүгтэхи далайн хилэнүүдые хёрхоор хамгаалдаг болоһон байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ сэрэгэй морягууд олон тоото алдарта хуудаһануудые сэрэгэй түүхэдэ бии болгоо. Манай ороной далайн-сэрэгэй хэрэмүүдые—Ленинград, Таллин, Ханко, Одесса, Севастополь, Новороссийск городуудые немецкэ-фашистска булимтарагшадһаа хамгаалалсаһан байгаа. Тэрэшэлэн далайн ябаган сэрэгшэд Смоленск, Москва, Сталинград, Крым, Хойто Кавказ болон бусад газарнуудаар ябажа дайлалдаа.

Коммунистическэ парти, Советскэ правительство сэрэгэй морягуудай шэн зориго баатаршалгые үндэрөөр сэгнэһэн байха юм. Далайн-Сэрэгэй Флодой хэдэн зуугаад корабльнууд, частьнууд дайшалхы баатаршалга гаргаһанайнгаа түлөө Советскэ Союзай орденуудаар шагнагдаа һэн. Тиихэдэ олон тоото корабльнууд, частьнууд болон соединенинүүд гвардейскэ болгогдожо, хүндэлэлэй нэрэзэргэдэ хүртөө. 515 сэрэгэй морягуудта Советскэ Союзай Герой гэһэн хүндэтэ нэр[...] олгогдоһон байна. Тэдэнэй [...]ниинь хоёр дахин герой боло[...]

Совет арад амгалан тайба[...] хёон байгуулхы ажал эрхи[...] бүхы оронуудай арадтай нягт[...]боотой, ахадүүгэй хани бари[...] байхын хойноһоо тэмсэнэ. К[...]нистическэ парти, Советскэ [...]тельство өөһэдынгөө арадай [...] хүсэлые бэелүүлэн эб найрам[...] политика саг үргэлжэ ябуулна[...] зэбсэг яаралтайгаар бүтэ[...] болюулхын түлөө тэмсэн, Со[...] Союз һүүлэй гурбан жэлэй тур[...] өөһэдынгөө зэбсэгтэ хүсэнүү[...] миллион 840 мянган хүнөөр [...]гоо. Мүнөө үедэ үшөө 300 м[...] хүн хороогдожо дүүргүүтэй [...], Атомна буу зэбсэг хорихо, м[...]рэниие үйлэдбэрилгэ болон ту[...]гые болюулха гэһэн дурадха[...]гаар США, Англиин правител[...]нуудта Советскэ правительств[...]гэнтэ бэшэ хандаһан байгаа.

Холбоото Штадуудай боло[...]сад баруун оронуудай сэрэгэй[...]дэ тушаалтан Советскэ Со[...] мүн социалистическэ бусад[...]нуудта эсэргүүгээр ядерна бу[...]сэг хэрэглэхэбди гэжэ һэнгэ[...]гөөр мэдүүлдэг. Хэтэрхэдээ [...]на, водородно бомбонуудые т[...] Америкын самолёдууд Хойто [...]һэн далай дээгүүр Советскэ [...]зай хилэ тээшэ ниидэдэг болоб[...]

Иимэ эрхэ байдалда манай [...]юуб гэхэдэ, саг үргэлжэ [...]рэмжэтэй хёрхо байха, Сов[...] Зэбсэгтэ хүсэнүүдэй дайшалхы[...]лэдхэлые эсэшэ сусашагүйгөөр[...]шэлүүлхэ шухала. Коммунис[...]скэ партиин анхарал оролдо[...] мүн промышленность, наука, т[...]кын хүгжэлтын, манай ороной[...]дай ажахын ургалтын ашаар[...]ветскэ Арми, Далайн-Сэ[...] Флот дайнай һүүлэй жэлнүүдт[...]ри түгэлдэр хүсэтэй болоо юм[...]рабльнуудай техническэ түхеэр[...]хэлэшэгүй ехээр һайжараа. М[...] Зэбсэгтэ Хүсэнүүд мүнөө үеын[...]рэгэй шэнэ техникэ, буу зэбсэ[...] тэрэ тоодо ядерна буу зэбсэ[...]ракетнэ техникээр зэбсэгжэ[...] Энээнһээ гадна, Советскэ Союз[...]би хоорондо ниидэхэ баллистич[...] ракетэтэй. Энэнь бүмбэрсэг дэл[...] алишье хубида шэбээлһэн да[...]ниие үгы хэжэ шадаха юм.

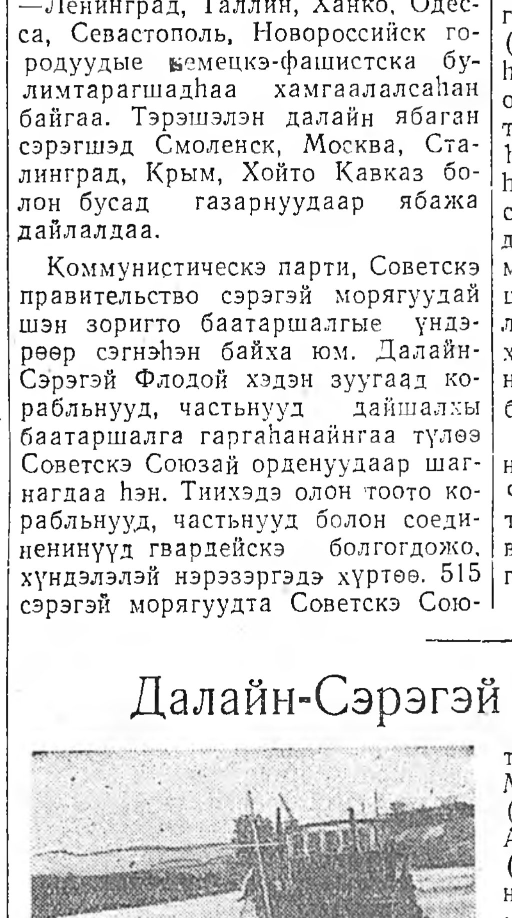
Манай советскэ корабль[...] үдэр, һүнишье һаань, түхэреэн [...]дээ ямаршье уларилда тамар[...] һүүлэй үедэ тэдэнэр хэдэн [...] холын аяншалга хээ. Жэшэ[...] Англи, Нидерланди, Дани, Норв[...] Швеци, Югослави, Албани, С[...] Хитад болон бусад оронуудаар [...]шалһан байха юм.

«Советскэ Арми болон Фл[...] партийно-политическэ хүдэлмэр[...] һайжаруулха тухай» КПСС-эй [...]гэй октябриин Пленумэй тог[...] (1957 он) Советскэ Армиин, Фл[...] һүр хүсые бүри бэхижүүлхэ [...]олгоо. Арми, Флодой сэрэгшэд [...] тогтоолые тон халуунаар һайш[...]һан байна. Зэбсэгтэ Хүсэнүү[...] һайжаруулха гэһэн Коммунист[...]скэ партиингаа анхарал оролдо[...]до харюу болгон, советскэ сэрэ[...] морягууд, мүн бүхы советскэ сэ[...]шэд политическэ болон сэрэгэй[...]лэдхэлээ, жаяг заршам болон [...]хидхэлээ һайжаруулна, кора[...]нууд болон частьнуудай дайша[...] бэлэдхэл улам дээшэлнэ.

Манай социалистическэ Эхэ [...]ной далайн хилые Далайн-Сэр[...] Флот Армитайгаа хамта найд[...]тайгаар сахижа шадаха гэжэ [...]вет арад этигэхэ ёпооро[...] гэнэ.

Вице-адмирал **И. ЕЛИСЕЕ[...]**

Далайн-Сэрэгэй Флодой Үдэр

Улан-Удын пристаниин коллектив бүгэдэ арадай һайндэр—Далайн-Сэрэгэй Флодой һайндэрые тэмдэглэн, республикын уһан замай транспортаар ашаа зөөхэ июль һарынгаа түсэб болзорһоонь табан хоногоор урид бүхы зүйлөөр дүүргэбэ. Таряа, шулуу нүүрһэ, нефть зөөхэ түсэбөө арбан хоногоор уридлаад ябана.

Самоходно флодой түрүү команданууд: «Шарагол» пароход (капитан А. С. Труфанов, механик Н[...] Минин), «Константин Заслон[...]» (капитан И. Я. Смирнов, меха[...] А. И. Зюзев), «Сергей Тюлен[...]» (капитан И. М. Сахаровский, ме[...]ник А. З. Сургучев), «Юрий См[...]нов» (капитан Ю. Г. Аверин, ме[...]ник А. Д. Горбунов) болон бусад[...]густ һарын түсэбөөр хүдэлмэри[...]

Республикын уһан замшад [...] үедэ шэнэ ургаса зөөлгэдэ бэлэд[...]нэ. Тэдэнэр Бичура, Суулга, М[...]рөөшэ гэхэ зэргын холын пун[...]нуудһаа хэдэн арбаад мянган це[...]нер таряа асарха байна. Намар[...] үедэ гүрэндэ тушаагдаха таряа [...]хэ флот, механизм, мүн аш[...] тээгшэд, склад гэхэ мэтэ бэлэдг[...]жэ байха юм. Цехүүдэй теплоход[...]дай команданууд зөөгдэхэ аш[...] тээхэдээ түлхин ашаха арга хэр[...]лэнэ.

Навигациин эхилһэнһээ хойшо[...]рим хүдэлмэрилэгшэд хоёр хү[...] хэхэ ажалые гансаараа дүүргэ[...] Жэшээнь, руль баригша мотор[...] хоёрой, радист матрос хоёрой, ка[...]тан механик хоёрой ажалнууд[...] нэгэ нэгэ хүн хэнэ.

Суднаар ябагшадай командану[...] ажалайнгаа вахтануудай һүүл[...] культурнаар амарнад. Тэдэнэр ш[...]тар, даам табижа наадана, ра[...]шагнана, газетэ, журнал уншана[...]

Д. Балдановай фототекст[...]

Зураг дээрэ: «Шарагол» [...] теплоход аянда гараад ябана.

БУРЯТ АРАДАЙ АМАН ЗОХЁОЛ

Хони тээгэлэлгэ

Бурят зон эртэ урда сагһаа хони үсхэбэрилхэ онол шадабари олоһон, хонидой абари зан таниһан байна.

Хурьгад шабхэ шээһэн дээрээ, муу байрада байхадаа, шэнхэгэй үнэртэй болложо, эхэдээ гологдодог байха юм. Голоһон хонин хурьгаяа үзэхэ харахаяа болёод мүргэдэг, дэлэндээ хүргүүлдэггүй гээшэ.

Гологдоһон хурьга эхэдэнь абхуулхын тулада хони тээгэлэлгын дуу дуулдаг байгаа. Тиихэдэнь хонид ээлүүдгүй нюдөөрөө нёлбоһо гүйлгэжэ, хурьгандаа мээхэй болодог байна. Мүнөөшье нютаг бүхэндэ хони тээгэлхэ ушар хааяа үзэгдэдэг.

Хони тээгэлэлгын үгэнь уншагшадта һонирхолтой байжа магад:

ногоон ургахал,
шубуун донгодохол.
ншни дэлбэрхэл,
анshни хүхэхэл.
Тээгэ,
тээгэ.
ногоон ургахал,
он шубууд ерэхэл,
гшни дэлбэрхэл,
ншни хүхэхэл.
Тээгэ,
тээгэ.
ын үргэн бэлшээриһээ
ажа ерэхэдэш —
тажа голоһон шамайе
ража юуншни угтахаб?
Тээгэ,
тээгэ.
Хабарай һүниин харанхыда
Хани юуншни болохоб?
Хагсуу хара һалхинда
Хажуудаш юуншни хэбтэхэб?
Тээгэ,
Тээгэ,
тээгэ.
Дэлэншни дэлбэрхэл,
Дэмы хурьган дэхэхэл,
Хойноһоош юуншни дахахаб,
Урдаһааш юуншни угтахаб.
Тээгэ,
Тээгэ,
тээгэ.

Читын областиин Петровск-Забайкальска районой Үнгөө нютагай Халзан Тэхэевагай үгэһөө **Н. Цыбенов** бэшэжэ абаба.

Уусын дуун

нихан шартал номгон бэшэ гү,
ал шэлые баряарай.
хол газаршни холохон бэшэ гү,
лхэдэжэ мордоорой.
бан хара харатай бэшэ гү,
рдуулан мордоорой.
иин хүбүүн харатай
ратай зангаар дадаарай.
ин жороол бороёо
болзуулан мордоорой.
р алаг нюдэеэ
мэрүүлэн зорёорой.
ьял булагай уһанһаа
аартаяа уһалаарай.
ратай буурал абаяа
агаараа золгоорой.
ел булагай уһанһаа
Эмээлтэеэ уһалаарай.
Эмгэн буурал эжыгээ
Эрьежэ нэгэ золгоорой.

***

Арал голой эхиндэ
Агар зандан ургадаг юм.
Аханар дүүнэр олонтой бэшэ,
Арзын дээжэ баряарай.
Эбэр голой эхиндэ
Элдэбын жэмэс ургадаг юм.
Эгэшэнэр дүүнэр олонтой бэшэ
Эдеэнэй дээжэ баряарай.
Холбоо үндэрые харахадаа
Нютагаа гэжэ һанаарай.
Хоёрой бараа харахадаа
Нүхэрөө гэжэ һанаарай.

Д. Жапхандаев, бэшэжэ абаба.

Зулаяа бүхэһэн дасанда

аяа бүхэһэн дасанда
ьбо хулгай шэбээлшоо.
хободонш мүргэхэ хэниинь байхаб,
иинь гэгээрээд орхижорхёо.
Бойпуураа бүхэһэн дасанда
Бодхуул хулгай шэбээлшоо.
Богдодонш мүргэхэ хэниинь байхаб,
Бултаниинь гэгээрээд орхижорхёо.

1930-аад онһоо эхилжэ, 1940 шахуу он хүрэтэр Хэжэнгэдэ дуулагдаһан дун. Гараһан ушар, он, нютаг ба зохёогшын нэрэ сохом мэдэгдэнэгүй. 1930 гаи ондо дасануудай хаагдажа байхада гараһан дуун ёһотой гэжэ зарим хүн хэдэг байна. Өөртөө тусхайта аялгагүй, бурят арадай дуунуудай энэ тэрэ аянуудаар дуулагдадаг байгаа. Мүнөө үедэ энэ дуүе Хэжэнгэ нютагта залуу н мэдэдэггүй байба.

ТЭНЭГ НОЁН

Хоёр эхэнэр нэгэ хүбүү буляалдаад, нютагайнгаа ноёндо ошожо заргалдаба. Хэнэйншье тэрэ хүбүүнэй түрэһэн эхэ байһыень тодоруулха аргагүй: гэршэ байхагүй. Нэгэ хүбүү хоёр эхэнэр түрэдэг бэшэ һэн туладаа нэгэнэйнь хуурмаг эхэ байһаниинь сохом. Гурбуулайень ноён дуудуулжа асараад:

— Та хоёр энэ хүбүүгээ хоёр гарһаань татаад буляалдагты, диилэһэнтнай түрэһэн эхэнь болуужаг гэһэн шиидхэбэри гаргахаб,—гэбэ.

Тэрэ үедэ дээдэ ахамад зарга шиидхэхэдээ дүтэ шадарайнгаа зониие суглуулдаг гуримтай һэн ха. Хоёр сагдаанар тэрэ гурбые зоной дүхэриг соо оруулаад, тэг дундань зогсожо, хүбүүнэй зүүн, баруун тээ тэрэ хоёр эхэнэрыень байлгаад:

— Буляалдагты, буляалдагты,—гэбэ. Буха ехэ буляалдаан захалба. Хүнэй эхэ гээшэ түрэһэн үриеэ заабол хайралдаг ха юм даа. Хүбүүнэйнгээ гарһаа шангаар татахаяа зүрхэсэжэ дүмэ дүмэһөөр, нүгөөдэ эхэнэртээ түрэһэн үриеэ буляалгаад, бодото эхэнь нюдэнһөө нёлбоһо адхуулан байба.

Сагдаанар гурбуулайень ноёной урда асаржа шиидхэбэри соносхуулхаяа зогсобод. Ноён тугасай үдэтэй тооробшо малгайгаа толгой дээрээ үмдэжэ, хүл дээрээ зогсоод:

— Буляажа шадаһаниинь түрэһэн эхэнь болобо,—гэжэ соносхобо. Ноёной тиимэ тэнэг шиидхэбэри гаргахадань, тэндэ суглараһан хүн зон хүүешэбэ:

— Түрэһэн хүбүүгээ хайрлаад, шангаар татаагүйл!
— Ноён, эндүүрнэ гээшэлта!
— Хайра гамгүй угзаржа буляагшань хуурмаг эхэ бшуу!

Хүн зоной хүсэтэй эрилтэдэ диилдэжэ, ноён шиидхэбэреэ хубилгаха баатай болоһон гэхэ.

Тэрэ сагһаа хойшо эхэ хүбүүн хоёр жаргажа эхилээ һэн ха.

Ц. Бимбаев найруулба.

Арадай дуу суглуулагша

Шагдаров Нима Баторович 1928 ондо Хэжэнгын аймагай Дээдэ Хэжэнгын Сомондо Гол Шугы нютагта түрэһэн байна. Түрэһэнһөө хойшо һара болоогүй байхадаа нюдэнэй үбшэндэ дайрагдажа, харахаяа болиһон юм.

Нима Шагдаров юһэ наһанһаа модон жэмбүүр дээрэ бурят арадай дуунуудые наадажа эхилһэн юм. 1941—45 онуудай дайнай үедэ хуур, лимбэ гэхэ мэтын элдэб инструмент дээгүүр наадажа, «Зургаанай Зам» колхозойнгоо (мүнөө «Победа») бригада дээгүүр ябадаг байгаа. Энэ ажалайнгаа түлөө «1941—45 онуудта Эсэгэ ороноо хамгаалгын агууехэ дайнай үедэ шэн габьяатайгаар ажаллаһанай түлөө» медаляар шагнагдаһан байна. 1944 онһоо эхилжэ уранһайханай харалгануудта хабаадалсадаг болоо һэн. 1946 онһоо хойшо республиканска, аймагай уранһайханай харалгануудта хабаадалсажа, һайн сэгнэлтэ абаһанайнгаа түлөө Хэжэнгын аймагай культурын таһагай, БМАССР-эй искусствын оргкомитедэй, ВЛКСМ-эй обкомой, Бүхэроссийска харахагүйшүүлэй бүлгэмэй республиканска таһагай зүгһөө 11 Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаа һэн. 1949 онһоо Брайлиин (харахагүйшүүлэй) үзэгтэ һуража эхилһэн байна. 1952 ондо Улан-Удын харахагүйшүүлэй эхин һургуули заочноор һуража дүүргээ.

Мүнөө Нима Баторович Шагдаров мянгаад шахуу дуу суглуулаад, һүүлэй жэлнүүдтэ эршэ зоригтойгоор, эдэбхи оролдосотойгоор хүдэлжэ байһаар.

Таруухан үүлэнһээ аадарлуулжа

Таруухан үүлэнһээ аадарлуулжа,
Таряанайнь үриие жэгдэрүүлнэ.
Таанарайнь оюун болбосоржо,
Табанхан түбиие гэгээрүүлнэ.

Сэнхирхэн үүлэнһээ аадарлуулжа,
Сэсэгэйнь үриие жэгдэрүүлнэ.
Сэжэын ухаан болбосоржо,
СССР-хэн гүрэнөө гэгээрүүлнэ.

1958 оной май һарын 12-то Цырендулма Тэгшын гэгшэһээ Н. Шагдаров Эдэрмэг нютагта бэшэжэ абаба.

1930-аад онһоо 1950-яад шахуу он хүрэтэр Монголой Арадай Республикын Балжа нютагта һуудаг бурядуудай дунда дуулагдаһан дуун. Аялгань, зохёогшынь нэрэ мэдэгдэнэгүй.

Арбанхан табанай һарые

Арбанхан табанай һарые
Альгаараа хайшан гээд
халхалхабши.
Амарагхан гансахан нүхэрһөөмни
Амидыгаар хайшан гээд
һалгаахабши.

Хоринхон табанай һарые
Хургаараа хайшан гээд
халхалхабши.
Холшорхон гансахан нүхэрһөөмни
Холодуулан хайшан гээд
һалгаахабши.

1957 оной августын 12-то олонһоо суглуулжа, Эдэрмэг нютагта Н. Шагдаров бэшэжэ абаба. 1930-аад гаран онһоо Хэжэнгэ нютагта дуулагдадаг болоһон дуун. Гараһан ушар, он, нютаг ба зохёогшын нэрэнь мэдэгдэнэгүй. Өөртөө тусхайта аялгагүй, бурят арадай олон дуунуудай болон «Аажамаар урдаһан Хэжэнгэ» гэдэг бурят арадай дуунай аялгаар дуулагдадаг.

АРАДАЙ ДУУНУУДЫЕ ХАЙШАН ГЭЖЭ СУГЛУУЛХАБ?

Бурят арадай аман зохёолоор эрдэмтэд һонирходог болоһоор зуу гаран жэл болоо. Тэдэнэй тоодо Д. Б. Банзаров, Н. С. Болдонов, Н. А. Бестужев, Б. Норбоев, Ц. Сахаров, А. М. Позднеев, В. Юмсунов, Г. Н. Потанин, М. Н. Хангалов, А. Д. Руднев, Ц. Ж. Жамсарано, Б. Б. Барадин гэгшэд оролсоно. Эдэ шэнжэлэгшэдэй, суглуулагшадай оролдолгоор революциин урда тээ үльгэр, түүхэ, домог, туужа, онтохон, бөөгэй дурдалга, дуун, ябаган зугаа, соло дуудалга, жороо үгэ, хараал, юрөөл, оньһон үгэ, шог зугаа болон таабаринуудай дээжэ суглуулагдаһан байна.

Революциһээ хойшо арадай аман зохёол суглуулха талаар горьтойхон ажал хэгдээ. СССР-эй эрдэмэй Академиин, Эрхүүгэй университедэй, Бурядай соёлые шэнжэлхэ институдай зүгһөө олон суглуулагшад гаража, бурят зоной ажаһуудаг бүхы нютагуудаар шахуу ябажа, арадай аман зохёолой дээжые суглуулһан байна. Совет засагай үедэ бурят фольклор суглуулһан зонһоо түрүүшын ондо С. П. Балдаев, К. А. Хадаханэ, Г. Д. Санжиев, А. К. Богданов, Д. Мадасон, Н. И. Шаракшинова гэгшэдэй нэрэ дурдамаар.

Бурядай аман зохёол хэршье ехэ суглуулагданхай гэбэшье, суглуулагдаагүйнь бүри ехэ. Хэдэн мянган жэл соо арадай арьбадхажа, баяжуулжа ябаһан аман зохёол барагдашагүй, оёоргүй гүнзэгы далай гэхээр. Теэд далайн загаһа нэгэ гүльмөөр губшажа дүүһаха аал?

Хайшан гээ һаа арадайнгаа үеын үедэ ухаан сэдьхэлдээ хадагалжа ябаһан сээжын баялиг гээшые богонихон болзор соо һайнаар, юушье үлөөнгүй бэшэжэ мүнхэрүүлхэ гээшэ бибди? Шамдаха хэрэгтэй!

Арадай аман зохёол суглуулхадаа хаа хамаагүй бэшэхэ бэшэ, харин мүнөө сагай фольклористикын эрилтые баримталсаха ёһотой. Энээнһээ урда суглуулагдаһан материал шанар муутай байһан дээрэһээ, тэдэнэй олонхинь шэнжэлхын аргагүй байшоо.

Аман зохёолой бүлэг бүхэниие суглуулха ондо ондоо гурим заабари байха. Мүнөө энэ түрүүшынгээ статья соо дуу суглуулга тухай нэгэ хэды юрэнхы һанамжа хэлэхэ дуран хүрэнэ. Ушар юуб гэхэдэ, үльгэр, онтохон гэхэ мэтэ томо бүлэгүүдые онсо мэргэжэлгүй хүнэй суглуулха бэрхэтэй. Дуун, таабари мэтые бурядаар бэшэдэг хүн лэ һаа суглуулжа шадаха.

Тэрэ колхоздо гү, али тэрэ нютагта дуулагдадаг урданайшье, мүнөөнэйшье дуунуудые дайралдаһан соонь илгаагүй бэшэхэ, дуунай гансал үгэ бэшэжэ абаха тухай хэлэгдэнэ. Бурхан, тэнгэри магтаһан дуун гээд гү, али олондо мэдээжэ болоһон, урдань бэшэгдэһэн дуун гээд гү, али һонигүй дуун гэжэ голоод гү, юрэ ямаршье дуун һаань орхёод гаража, хаяжа болохогүй. Шэнжэжэ үзэхын талаар бүхы дуун адли сэнтэй байха.

Бурят арадаймнай урда сагһаа хойшо таруу һуудаг, хосрондоо харилсаа муутай байһан дээрэһээ бүхы бурядай дууладаг хамтын дуунууд гэжэ тон үсөөн байһан. «Газар газарай нохойн дуун ондоо» гэжэ дэмы хэлэгдээгүй. Нютаг нютагай дуунууд үгынгээшье, аялгынгаашье талаар һэлгүүтэй байжа магад. Тэрэниие нэгэн адли болгожо, грамматикын ёһоор бэшэхэгүй, харин хэлэгдэдэг, дуулагдадаг гуримаарнь, тэрэ байһан соонь, аялгынь дахуулан бэшэхэ.

Бүхы бурят дуунууд иимэ һалаанууд боложо һаладаг гэбэл: 1. Бэһэлигэй, 2. Домог (юрын), 3. Ёохорой, 4. Хаартын, 5. Түрын, 6. Архиин, 7. Түүхын, 8. Календарна болон заншалай, 9. Нааданай (гүүгэл, дэрбээшэн, яхуусай, егрээн, мүнгэн ворота, колесууха, һойрой наадан гэхэ мэтэ). 10. Ангуушадай, 11. Сэгэй, 12. Таамаг зугаа, 13. Мунгалгын дуунууд, 14. Таабари дуунууд, 15. Хууршанай, 16. Нам зугаа, 17. Шагша зугаа, 18. Магтаалнууд, 19. Шог дуунууд, 20. Үригүй хүнүүдэй, мүн үншэн үхибүүдэй дуунууд. 21. Эхэнэрэй. 22. Ажалай. 23. Үлгын дуун гэхэ мэтэ

Эдэ һалаануудай бии, үгыень нютаг нютагтаа элирүүлжэ, гурим ёһотойнь хамта бэшэхэ. Энээнһээ урда суглуулагдаһан дүй дүршэлһөө харахада, томо колхозуудаар табан зуун дуун хүрэтэр бэшэжэ абахаар байна. Дуу бэшэхэдээ заабол суута дуушадһаа бэшэхэ гэжэ оролдоһоной хэрэггүй. Тэдэнэй хажуугаар хүн бүхэнһөө мэдэхэ дууень бэшэхэ, өөрөө дуу дуулажа шададаггүй хүн аад лэ, олон дуунуудай үгэ һанадаг зон байдаг. Тиихэдэ хүн бүхэн дуунуудые, илангаяа дуулагдахаяа болиһон урданай дуунуудые хүсэд мэдэдэггүй. Тиимэ дээрэһээнь нэгэ дууе хори гаран хүнһөө һуража һэргээхэ ушар дайралдадаг. Жэшээлхэдэ, бэһэлигэй дуунууд ута, арбаад шахуу (заримдаа арбаад гараншье) бадагһаа бүридэһэн байдаг, тэдэниие бүгэдыень олохо ёһотой. Бэшэһэн дуунуудаа хүнүүдтэ уншажа үгэхэдэ ехэ бэлээр ондоо дуунуудые һанадаг байна. Бэшэһэн дуунуудайнгаа олошорходо тэдэниие: 1. Түрэл түрэлөөрнь хубааха; 2. Шата шатаарнь, жэшээнь, революциин урда гараһан, революциин хойно—1917 онһоо 1929—30 он болотор, 1930 онһоо 1941 он, 1941—1945 он болотор, дайнай һүүлээр гараһан дуунууд гэжэ илгаха. Хэрбээ ямар нэгэн дуунай гараһан үеын мэдэгдээгүй һаа, хэды үедэ тэрэ нютагта дуулагдадаг байһан бэ гэһэн баримтаар шатада оруулха.

Дуун бүхэнэй хойно паспорт хэхэ гээшэ ехэ шухала. Паспортгүй дуунай ганса үгэнүүд шэнжэлхэдэ бэрхэтэй.

Дуун бүхэниие ехэ, багашье һаань, машинаар сохидог хэмжүүрэй саарһан дээрэ амяарайнь бэшэхэ. Дуунай үгыень бэшэжэ дүүргэн сасуу (үгыень бэшэхэдээ тэрэ дуунай түүхэ һуралсаха) хойнонь үргэлжүүлэн паспортыень хэхэ. Тиихэ зуураа, иимэнүүд асуудалнуудта харюу үгэхэ:

1. Хэнһээ хэн, хэзээ, ямар нютагта бэшэжэ абабаб? Хэлэгшэ хүнэй олон дуу хэлээ һаань, тодорхой биографииень, ганса нэгэ дуу хэлээ һаань—хэдэг ажал, һургуули, түрэһэн он тухай тэмдэглэхэ.

2. Энэ дуу хэлэгшэ хүн хэзээ ямар нютагта түрүүшынхеэ дулаа һэм? Энэ дуун хаагуур, хэды онһоо хэды он хүрэтэр, ямар аялгаар дуулагдааб? Мүнөө Танай нютагта дуулагдадаг гү?

3. Ямар хүн энэ дуу хэзээ зохёогооб, ямар ушараар? Зохёоһон хүнэй нэрэ, обог, уг гарбал (эсэгэ, хүхүүр, ураа г. м.), түрэһэн он, нютэг, һургуули, ажалай онсо мэргэжэл, партийность, хэжэ байһан ажал тухайнь зааха.

4. Энэ дуун соо ороһон, абтаһан, хуушарһан, мүн диалектальна үгэнүүдтэ тайлбари үгэхэ, тэрээн соо нэрлэгдэһэн элдэб хүн тухай гурбадахи бүлэгтэ хэлэгдэһэн мэдээнүүдые суглуулха, дуун соо ороһон элдэб жаахануудые нютаг, газар, уһанай нэрэнүүдые тододхохо.

5. Энэ дуун ямар газарта, ямар ушараар дуулагдадаг байгааб? Жэшээнь, түрын дуунууд. Тэрэ нютагайнгаа түрын болодог гурим ёһо, түрын али хиредэ энэ дуу баридаг байгааб? гэхэ мэтэ урданай түрэдэ оло ябаһан наһатай зонһоо һуража, хэлэһэн соонь бэшэхэ.

6. Хүнэй хэлэһэн юумые ондоо болгохо ёһогүй, һайн мэдэхэ хүнэй хэлэһые хэлэһэн соонь, үгэ бүхэниень бэшэжэ абаха.

7. Энэ дуун тухай суглуулагша өөрөө юун гэжэ һананаб? һанаһанаа һүүлдэнь согсолол болгон бэшэхэ. Суглуулагша өөрынгөө биографи нэгэ газарта тодорхойгоор үгэхэ.

Заримдаа дуунай үгэнүүдые хэлэжэ үгэһэн хүн, дуунайнгаа түүхые мэдэхэгүй байдаг. Ондоо хүнһөө тэрэниень (хэзээ гарааб, хэн дуулааб г. м.) бэшэжэ абаха ушар болодог. Тиихэдэнь хэн дуу хэлэжэ үгөөб, хэн паспортыень хэлэжэ үгөөб?—гэжэ ондоо тэмдэглэхэ.

Дуунай үгэнүүдые бэшэхэнь бэлэн, паспортыень һайнаар хэхэ гээшэ бэлэн бэшэ гэжэ мэдэхэ ушартай: ходо һураггшалжа ябаһан хүн паспортыень хэжэ шадаха. Дүүрэн паспорттай дуунай удхашанар айхабтар ехэ. Гэбэшье, дүүрэн паспортгүй дуунай үгэнүүд хэрэггүй гэгдэнэ бэшэ. Урданай дуунуудай (үни гараһан) түүхэ олохонь бэрхэтэй, бэе бэеэ дуулалсаһан дуунайхи бэлэхэнээр олдодог. Бүхы дуунуудай паспорт хэхэ гэжэ оролдохо. Олдоогүй һаань, тиимэ иимэ юумэнь олдоногүй гээд паспорт соогоо бэшэхэ.

Энэ статья уншаад байхада гараһан асуудал, һанамжа, дурадхал болон бэшэһэн юумэнүүдээ Бурядай комплексно институдай литература болон фольклорой таһагта ябуулхые гуйнабди.

Адреснай: г. **Улан-Удэ, ул. Кирова, 27. Сектор литературы и фольклора.**

Г. ТУДЕНОВ.
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

Хулдай Мэргэн хүбүүн

(Үльгэрэй хоёрдохи бүлэгһөө)

Хороо ехээр бусалһан
Хулдай Мэргэн хүбүүмнай
Үүдэ үрхөө сэлижэ,
Үргөөндөө түргэн ороно.
Ан бун гэлдэжэ,
Аажам тэнюун һуугааша
Аба эжыгээ харахадаа
Алаг зүрхэнь доһолно.
Эл тэл гэлдэжэ,
Энхэ тэнюун һуугааша,
Эжы абаяа харахадаа,
Эльгэ зүрхэнь доһолно.
Зориһон хэрэгээ һанахадаа,
Зориг орон сэхэлдээд,
Таар тахим түүрээжэ,
Таһар мэргэн үгэлбэ:
«Дээхэр дээхэр дэбүүнин
Дэбүүнинхэн дэбүүнин!
Альган дээрээ тэнжээһэн
Аба эжым, шагныта,
Эбэр дээрээ тэнжээһэн
Эжы, абам, дуулыта.
Хаража танай ябаһан
Хайрата ганса хүбүүнтнай
Хари холын ороной
Хараалдай хааһай басагадта
Хардуулаад мүнөө ерэбэлби,
Хараалгаад мүнөө бусабалби.
Харида хаяһан зэбыем
Хара жэбэ эдихэнь лэ,
Хардуулһан улаан зүрхыем,
Харанхы уйдхар мэрэхэнь лэ.
Абаахайн мүрөөр сухарингүй
Арбан жэл соо мүрдэхээ
Аян холо мордохомнил.
Хорхойн мүрөөр сусарангүй
Хорин жэлдэ нэхэхээ
Холын аянда мордохомнил.
Хонгор элдин һаналһаа
Хорижо намайгаа бү байгыт.
Эхэнэр хүн эсхэһэндээл
Эрэ хүн зориһондоол.
Дээхэр дээхэр дэбүүнин
Дэбүүнинхэн дэбүүнин!»—гэжэ
Досоо бэеын уярмаар
Домоглон түүрээн хэлэбэ ха.
Хүсэтэй үгэ хэлэбэ ха.
Үбгэн болоһон абынь
Үе мүсэ шэшэрэн,
Нюдэнэйнь нёлбоһон ээлүүдгүй
Һахал дээрэнь һабирна.
Улаан зүрхэнэйнгээ уйдхарые
Ухаагаараа барижа,
Сээжэ зүрхэнэйнгөө гунигые
Сэдьхэлээрээ тогтоожо,
Таар тахим түүрээжэ,
Таһар мэргэн үгэлбэ:
«Хүбүүнинхэн хүбүүнин
Хөөрхы ганса хүбүүмни!...
Аба эжынгээ үгые
Алтан мэтэ хадагалжа,
Алдангүйгөөр ябаарай.
Холын аянда ябахадаа,
Эжы абынгаа үгые
Эрдэни мэтэ хадагалжа,
Эбдэнгүйгөөр ябаарай.
Дэжэр дайгаа даража,
Даагаа һүүлдэжэ ерыш даа.
Байгаа мэргээр абажа,
Баатар боложо ерыш даа.
Дархан солоёо нэрлүүлжэ,
Дайда үзэжэ ерыш даа.
Идхаһан үгэдөө хүрэжэ,
Инагаа оложо бусыш даа.
Хубхай хооһон ябангүй
Хубита заяатаа асарыш даа.
Зориһон ябаһан хэрэгшни
Золтой һайнаар бүтэг лэ.
Найдажа ошоһон хэрэгшни
Номой ёһоор бүтэг лэ.
Зам холын хэрэгшни
Заабари шэлэн бүтэг лэ.
Хүбүүнинхэн хүбүүнин
Хөөрхы ганса хүбүүмни»,—гэбэ ха.
Абань яаран ябажа,
Абдар ханзаа уудалан,
Айдар залуу наһанайнгаа
Анза зээри гаргана.
Хобто соогоо дараһан
Хубсаһа зэбсэг дэлгэжэ,
Хулдай Мэргэн хүбүүгээ
Холын замда түхеэрүүлнэ.
Айдар Хулдай Мэргэмнай
Аянда мордохо болоходоо,
Гунгарбаатай бурхандаа
Гурба тонгойн мүргэнэ.
Басраа мүнгэн хутагаяа
Бад байса һугалжа,
Баруун ташаан гуяяа
Барбас байса ѳтолжо,
Баггүй ехэ өөхэ абана.
Зүүн ташаан гуяяа
Зүргэд байса зүһэжэ,
Зүдэр ехэ өөхэ абана.
Мүнгэн ехэ наһата соо
Мүнхэ зула носоожо,
Таар тахим түүрээжэ,
Таһар мэргэн үгэлбэ:
«Дээхэр дээхэр дэбүүнин,
Дэбүүнинхэн дэбүүнин!
Алдарта абам, шагныта,
Ашата эжым, дуулыта,
Ганса жэлдэ ябахадам
Гасалжа хойноһоом бү байгыт,
Олон жэлдэ ябахадам
Орилжо хойноһоом бү байгыт.
Амин бэетэйгээ сасуулан
Аһаан бадаргаһан зулыем,
Хаража ходо байгаарайт,
Хамаг ябадалым мэдэхэлтэ,
Һайн һайхан ябаа һаам.
Һаруул гэрэлтэй носохо лэ
Ахир тулюур ябаа һаам.
Арайхан гэжэ носохо лэ,
Үхэжэ гэнтэ һалаа һаам,
Бүхэжэ гэнтэ унтархал.
Хариин газарта унаа һаам,
Хайралжа бүүхэн зобооройт.
Хойноһоом буян хэжэ,
Хоюулханаа һуугаарайт»,—гэзэд.
Бушуу түргэн гэшхэлжэ
Богоһоо алхан гарана,
Хүтэл гүбэйн нюргандал
Хотолзожо байгааша
Холын замда эсээгүй
Хубхаан хула мориндоо
Хуба мүнгэн эмээлээ
Хонһон байжа тохоод,
Аба эжы хоёртойгоо
Айдар Хулдай Мэргэмнай
Амар мэндээ абалсаад.
Аян замда мордобол.

Д. Черкинов, Г. Чимитов найруулба.

Ород, монгол арадуудай хани харилсаанай түүхэһээ

☆

(Түүхын тэмдэглэл)

☆ ☆

Манай хүршэ, ахадүү монгол арадай түүхэ ехэ баян юм. Зүгөөр монгол түүхын зарим шухала зүйлнүүд, жэшээнь, ород, монгол арадуудай хоорондо байгуулагдаһан түрүүшын харилсаан, хани барисаан түхай хүсэдөөр бэшэгдээгүй байһаар. Москвагай «ЦГАДА» архивта түүхын тон һонирхолтой тэмдэглэлнүүд, баримта бэшэгүүд хадагалаатай байдаг. Эдэ бэшэгүүдые, документнүүдые хэрэглэн, эндэ ородмонгол харилсаан тухай богонихон тэмдэглэл хэхээ һанагдана.

1. 17-ДОХИ ЗУУНЖЭЛДЭ...

Ангай үнэтэ арһа, алта мүнгэнэй баялигые бэдэрэн, 16-дахи зуунжэлэй һүүл багта ородууд Зүүн зүг шэглэн аяншалһан байна. 17 зуунжэлэй эхеэр тэдэнэр Сибиринн уужам тала дайдада орожо эрэбэ. Удаань Баруун Сибирь «Москвагай» гүрэнэй газар болобо гэжэ соностогдобо. Ород гүрэнэй урда хилэнь Баруун Монголой хойто захада тулашаһан гэхэ. Иигэжэ ородууд, Ород гүрэнэй түлөөлэгшэд Монголой хүршэнэр болоһон юм. Имагтал энэ сагһаа, 17 зуунжэлэй эхинһээ ород, монгол арадуудай хоорондо үргэлжын, таһаршагүй харилсаан байгуулагдаһан бэлэй.

17 зуунжэл хүрэтэр Ород ба Монгол оронууд бэе бэеэ огто мэдэхэгүй байгаа гэжэ болохогүй. Юуб гэхэдэ, 13 зуунжэлдэ Европа худар, Русь руу Чингис-хаанай дай хэжэ, доботолжо ороһониинь мэдээжэ. Удаань Чингисэй аша хүбүүн Бата Русьда ехэхэн һүйд хэһэн юм. Удаадахи зуунжэлнүүдтэ, 17 зуунжэл хүрэтэр хоёр оронуудай хоорондо яарашье барисаан байгаагүй.

17 зуунжэлдэ Монгол нютаг нэгэ гүрэн бэшэ байгаа, тэндэ хэдэ хэдэн бэеэ даанхай хаанууд бии байгаа.

Эгээл түрүүн, 1605—1606 онуудта Баруун Монгол Ород гүрэнтэй харилсаатай болобо. Удаань Увса нуур багта байратай «Алтан хаанай бүлгэм» ородуудтай барисаа байгуулба. Зүүн Монголой, ондоогоор хэлэбэл, Халха-Монголой хаашуул 1640-өөд ондо ородуудтай харилсаатай боложо, элчинүүдээ ябуулжа, аралжаа наймаа хэжэ эхилһэн юм.

2. МОНГОЛОЙ АНХАН ТҮРҮҮШЫН ЭЛЧИН САЙДУУДАЙ РОССИДА ЕРЭҺЭН ТУХАЙ

Монголой анха түрүүшын элчин Кугонай Тубиев 1606 ондо Сибириин Тару гэжэ хэрэмдэ орожо ерэбэ. Иртыш мүрэнэй эхиндэ байрлажа байһан монгол ноён Хо-Урлюк (хожомынь, 1630 ондо Волга мүрэн тээшэ нүүжэ ерэһэн хальмагуудай хаан) элчин Тубиевые эльгээһэн байгаа. Тубиев 50 тайшаа ноёдой этигэмжэтэ нюур гээшэб гэжэ ородой алмад-ноёдто мэдүүлһэн юм. Тиимэһээ тэрэ ехэ хүндэтэйгөөр угтагдаһан бэлэй.

Эгээл түрүүшынхээ 1608 ондо Монголой элчин сайдууд Москва ерэһэн байна. Баруун Монголой ноёдһоо Баучин, Девлет, Арлай гэгшэд элчин сайдуудаар тиихэдэ ошоһон юм. Тэрэ үедэ ородой хааниинь Василий Шуйский байгаа. Монгол элчинэр хаанай ордондо уригдажа, хүндэлэлдэ хүртэһэн, баян бэлэг (элдэб буд, хубсаһа, мүнгэн амһарта) абаһан гэхэ. Баруун монголнууд хүршэ Алтан-хаантай тэмсэжэ байһан юм. Тиимэһээ эдэ элчин сайдууд ородой хаанһаа туһа эрижэ ерэһэн байгаа. Харин ородууд туһа хүргэхэбди гэжэ үгэеэ үгэбэгүй.

1620-ёод гаран ондо Баруун Монголой түшэмэд ноёд бата хүсэтэй «Джунгар» («Зүүн гар») гэжэ нэрэтэй гүрэн түрэ байгуулба. Энэ сагһаа хойшо ород-монголой харилсаан бүришье үргэдэбэ. Илангаяа «Джунгар» гүрэниие Баатар хунтайшаа, Галдан Бошогто хоёрой зонхилжо байха үедэ Росси худар олон элчин сайдууд ябуулагдаһан, худалдаа наймаан үргэдхэгдэһэн байна. Монголнууд адуу мал, арһан дэгэл, бусад элдэб зүйл ородой хотонуудта (Томск, Тара, Тобольск, Ямыш нуур) абаашажа худалдадаг, ородууд бүд, аһамта, мэхэ бараа монголнуудта наймаалдаг һэн. Элчинэр Буга, Коодан, Сэрэн, Ашка, Аюка, Себедин ходжа бүтээһэн үйлэ хэрэгээрээ ород-баруун монголой хани харилсаанай түүхэдэ элитэ юм.

1648 ондо Халха-Монголой хаашуул Россида элчинэрээ түрүүшынхээ эльгээбэ. Элдэн Седик, Улетай гэжэ хүнүүд һэн. Тэдэнэр Москвада ерэжэ, ородой хаан Алексей Михайловичта бэлэг (алтан зүйлнүүд, торгон буд) үргэбэ. Харюудань ородой хаан өөрын бэлэг бариба. Монгол элчинэр ородой засагаархинтай хөөрэлдөө хэбэ, «ородууд Монголтой нягта барисаатай, харилсаатай болохо ёнотой, бэе бэедээ доботолхо ёһогүйбди» гэжэ хэлэбэ. Тиихэдэнь ородой хаан иигэжэ харюусаба: — Энэ тон зүб. Сашаадаа эбтэй, амгалан харилсажа байдаг болоё. Манайхин танда доботолжо орохогүй.

17 зуунжэлдэ Түшээтэ хаан, Сэсэн хаан хэдэн дахин элчинэрээ Москва эльгээһэн байна. Бодой Зоригто, Секучи, Гарма Бэлигтэ, Манжид лама гэхэ мэтэ элчидэй ажал-ябуулга түүхэдэ мэдээжэ юм.

Тэрэ үедэ буряадууд мүнөө һуудаг газартаа һуудаг һэн. Урда талын бурят зон Монголой хаашуулай мэдэлдэ байгаа. Тиимэһээ бурят түхай, бурядай газар тухай Росси, Монгол хоёрой ноёдой хоорондо нилээд хөөрэлдөөн болодог һэн ха. Һайнааршье, муугааршье хөөрэлдөөд үзэдэг байгаа. Харин 17-дохи зуунжэлэй һүүл багта эхэнхи бурядууд Россида хамаатай болоо һэн. Энэ үедэ Манжиин хаан Халха-Монголдо доботолжо оробо. Монголой хаашуул бурят тушаа эрилтэ хэхэ сүлөөгүй, «боломжогүй» болошоһон юм.

3. МОНГОЛЬОО ТҮРҮҮШЫН БЭШЭГ РОССИДА ХЭЗЭЭ ЭЛЬГЭЭГДЭЭБ?

Түрүүшын монгол бэшэг 1630-аад гаран ондо Россида эльгээгдэһэн гэдэг. Энэ бэшэгые Баатар хунтайшаа бэшэжэ, Тобол хотын ехэ ноёндо эльгээһэн ха. Харин энэ бэшэг мүнөө үгы юм. Тиимэ тула тэрэнэй удха, юун гэжэ бэшэгдэһэниие мэдэхын аргагүй.

Москвадахи архивта 1642 онһоо хойшо бэшэһэн монгол бэшэгүүдэй зариманиинь дайралдадаг. Эдэ бэшэгүүдэй олониинь оршуулагдаагүй үлэшэһэн байдаг. Юуб гэхэдэ, Россида 1679 он хүрэтэр монгол хэлэнэй оршуулагша гэжэ үгы байһан юм. Ород-монгол харилсаанай эхин үедэ ородой засагаархин «монголоор бэшэһэн бэшэгые уншажа ядахаар... татаар хэлээр бэшэг бэшэдэг байгыт» гэжэ монголой хаашуулда захидаг һэн. Тиимэһээ архивта «татаар» хэлээр бэшэһэн хэдэн бэшэгүүд бии байна. Ород, Монгол арадуудай хоорондын харилсаанда татаар, бухаар һэлтэнэй түлөөлэгшэд хабаададаг һэн. Тэдэнэр оршуулагшын үүргэ дүүргэдэг байгаа.

1679 ондо Москвада монгол хэлэнэй оршуулагша Павел Кульвинский гэжэ хүн бии болобо. Тэрэ хаба «хальмаг, монгол, тангад бэшэгэй оршуулагша» гэжэ нэрэтэй һэн. Оршуулагша болохынгоо урда тэрэ Кульвинский Сибиртэ үни удаан ажаллаһан, хоёр дахин монгол руу ородой элчин сайдаар ябажа ерэһэн хүн. 17 зуунжэлэй һүүл багта монгол хэлэ мэдэхэ хэдэн оршуулагшанар (Семен Иванов, Федот Мунгалов, Федот Иванов, Спиридон Безрядов) Россида бии болоһон байна.

Ш. Чимитдоржиев.

Мүрысөө үүсхэгшэдэй амжалта

Донбассай суута шахтёр, Социалистическэ Ажалай Герой Николай Мамайн жэшээгээр ажаллажа, байгша ондо нёдондоонхиһоо 500 литрээр ехэ һү үнеэн бүриһөө һааха үүсхэл гаргаад, Заиграйн аймагай «Красный опытник» артелиин (түрүүлэгшэнь нүхэр Казазаев) һаалишад, мал адуулагшад эршэмтэйгээр хүдэлжэ байна.

Колхозой һүнэй-товарна фермын һаалишад энэ оной зургаа һарын туршада үнеэн бүриһөө 1257 литр һү һаажа, аймагайнгаа фермэнүүдэй дунда дээгүүр мүрысөөндэ түрүү һуури эзэлэнхэй. Энэ үе соо ферма түрүү һаалишад М. Бурлакова үнеэн бүриһөө дунда зэргээр 1373 литр һү, Н. Васильева—1330, С. Чулкова — 1320, Е. Мельникова—1224 литр һү һаагаа. Артелиинхид нёдондоной энэ үеынхиһээ 280 центнерһээ ехэ һү абажа, үнеэн бүриһөө 223 литрээр ехэ һү һаагаа. Мүн гүрэндэ һү тушааха, худалдаха жэлэйнгээ түсэб 58,5 процент дүүргээ юм.

Гадна, эдэ үдэрнүүдтэ һаалишад үбһэ хураалга, тэжээл бэлдэлгэ, силос даралгада эдэбхитэйгээр хабаадалсана.

М. Николаев.

Шатараар РСФСР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө

Владимир городто басагад, хүбүүд шатараар РСФСР-эй түрүү һуури эзэлхын тулада спортивна шанга тэмсэлэ хоёр долоон хоног соо үргэлжэлүүлбэ.

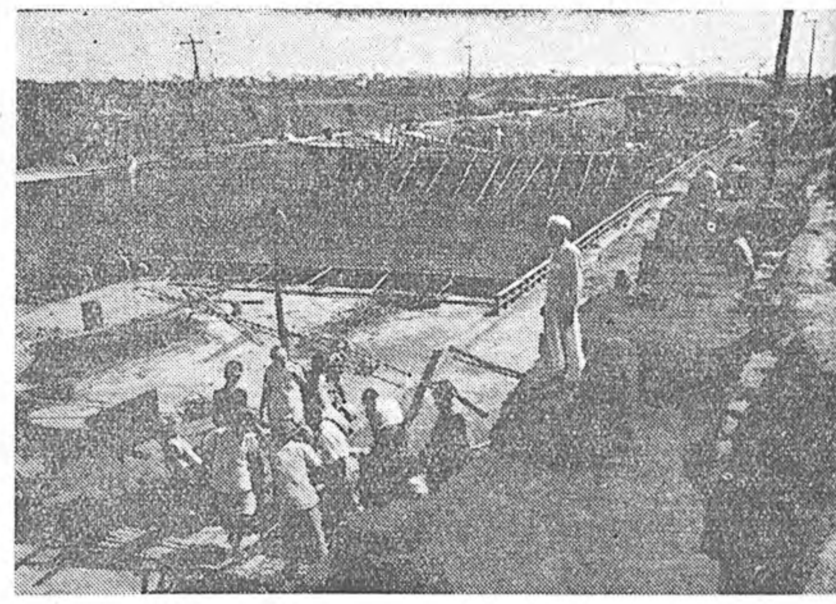
Хүбүүдэй дундаһаа РСФСР-эй чемпионой нэрэзэргые мастерта кандидат Михаил Соловьев (Свердловск) эзэлээ. Тэрэ 5 очкотой. Хоёрдохи һуурида Липшиц (Ростов-на-Дону), гурбадахи һуурида Власов (Пермь) гэгшэд гараба.

Финиш дээрэ басагадай һуурида мүн тур илангаяа шангаар болоо. Турнирта түрүүлжэ ябаһан Коноплева гэгшэ Римма Козьминада (Челябинск) булигдажа, түрүү һуурияа тэрэндэ алдаба. Тэрэ мүн 5 очкотой болоо. Хоёрдохи һуурида 4,5 очкотой болоһон Люба Игумнова (Улан-Удэ) гараба. Коноплева мүн тэды очко абаһаншье, таблицаараа коэффициенттэй байжа, гурбадахи һуури эзэлээ.

Түрүүшын 3—3 һуури эзэлһэн хүбүүд хабаадагшад РСФСР-эй физкультура болон спортын комитедэй үнэмшэлгэ болон бэлэгүүдээр шагнагдаа.

А. Игумнов.

ХИЛЫН СААНАҺАА

Инди. Бхилайдахи металлургическа комбинат баригдажа байна. Зураг дээрэ: прокатна цех барижа байһан газар. ТАСС-эй фотохроника.

Америкын хэжэ байһан ядерна буу зэбсэгэй туршалта хүн зоной ами наһанда аюул хүргэнэ

ТОКИО, июлиин 25. (ТАСС). Бүмбэрсэг дэлхэйе шэнжэлхэ уласхоорондын жэлэй түсэбөөр Номгон океанда научна шэнжэлгэ хэжэ ябаһан «Токуно» гэжэ Японой судна, мүн тэрээниие харуулһалан дахажа ябадаг «Сацума» гэжэ судна радиоактивна бодосуудаар ехээр шарууллаа. Номгон океанда Америкын ядерна буу зэбсэг һүүлэй үедэ олоор туршаһанһаань боложо, суднануудай ябаһан газарта радиоактивна тооһон ехээр унадаг болоо. Командынхай гэшүүд һубарияд лэ лейкоцитозоор үбшэлнэ гэжэ эдэ суднануудай капитанууд мэдээсээ. Эдэ хоёр судна ами наһанда аюултай энэ газарһаа дары гаража ошоо.

Японой гадаадын хэрэгүүдэй министерство энэ ушар тухай ойрын сагта США-да дуулгаха гэжэ шиидхээ гэжэ «Иомиури» газетэ сэнэ.

Суднануудай командын, хүдэлмэрилэгшэдэй бэень хань гээшэ гү гэжэ далай абадаг хүнүүдэй элүүр энхые гаалха управлениин түлөөлэгшэ наата болоно. Эндэ радиоактивна тооһоной унадаг болоһон бүмбэрсэг дэлхэйе шэнжэлхэ уласхоорондын жэлэй түсэбөөр ... нютагуудта научна хүдэлмэри ... аргагүй болоо гэжэ мэдээсэнэ.

Атомна, водородно буу зэбсэг туршалга тушаа асуудал хэлсэхэ хоорондын 4-дэхи конференци энэ асуудал зүбшэн хэлсэгдэхэ гэжэ атомна, водородно буу зэбсэг хориюлха талаар Бүхэяпоной дэй түрүүлэгшэ Ясуи мэдүүлнэ... ференци август һарада Т... нээгдэхэ.

Суданай правительствын шиидхэбэри

КАИР, июлиин 25. (ТАСС). Гадаадын сэрэгэй самолёдуудай, мүн сэрэгэй зорилгоор ябаһан граждански самолёдуудай Суданай газар дээгүүр ниидэлгые, Суданай аэродромууд дээрэ тэдэнэй бууха ябадалые хориһон захиралта гадаадын хэрэгүүдэй министерство абаа. Мүнөө үсын уласхоорондын байдалай шангадаһан дээрэ энэ захиралта абтаа.

Афганистан Ирагай Республикые мэдэрээ

КАБУЛ, июлиин 24. (ТАСС). Мүнөөдэр Афганистанай правительство Ирагай Республикые хуулита мэдэрбэ.

Саудовска Арави Цейлон хоёр Ирагай Республикые мэдэрбэ

Саудовска Аравиин правительство, мүн Цейлоной правительство Ирагай Республикые мэдэрээ мэдээсэгдэнэ.

Америкын сэрэг Ливан ерэжэл байна

БЕЙРУТ, июлиин 25. (ТАСС). Америкын сэрэг, сэрэгэй техникэ, буу зэбсэг Ливанда асаргадажал байна. Сэрэгшэдые, буу зэбсэг тээһэн Америкын самолёдууд Хальде гэжэ аэродром дээрэ бай гээд лэ бууна. Июлиин 24-дэ, мүн 25-да Антельяс гэжэ һуурин газарта Америкын 6-дахи флот сэрэгшэдые, техникэ, буу зэбсэг буулгаа.

Америкын сэрэгшэд Ливанай гол шухала олон нютагуудта байрлаа. Сэрэгэй ашаа тээһэн автомашинанууд һүниндөө ниишэ тиишээ ябажал тайтүргөөр гүйлдэнэ. Америкын геликоптернууд, реактивна самолёдууд Ливанай газар дээгүүр үргэлжэ ниидэнэ. Бейрут—Триполи, Бейрут—Сайда гэһэн харгы зам Америкын сэрэг хинажа байна гэжэ мэдээсэгдэнэ.

Америкын самолёдууд Швейцариин агаарай хилые дабана

НЬЮ-ЙОРК, июлиин 25. (ТАСС). Германиһаа гараад, Дунда Зүүн зүг тээшэ үнгэрэгшэ неделидэ ниидэһэн Америкын самолёдууд Швейцариин агаарай хилые сохом зүб дахин дабаа гэжэ Женевын газетэнүүд мэдээсэнэ.

ОАР-эй гүрэнэй хилые гадаадын самолёдууд дабана

ДАМАСК, июлиин 25. (ТАСС). Ямаршье гүрэндэ хабаатайнь мэдэгдээгүй хоёр реактивна истребительнүүд июлиин 24-дэ үдын тэндэ Ливан тээһээ ерэжэ, ОАР-эй Сириин районой хилые дабажа, Кунейтра гэжэ газар дээгүүр хэдэн минута ниидээ. Эдэ самолёдууд томо газар буудуулхадаа тэрьедээ. Нэгэ нь гэмтэгдэжэ, Ливанай газар дээрэ унаа гэжэ ОАР-эй сэрэгэй командовани түлөөлэгшэ мэдүүлээ.

Ливанай президентые һунгаха тушаа

БЕЙРУТ, июлиин 24. (ТАСС). Ливанай шэнэ президентые һунгаха һунгалта байгша оной июлиин 31-дэ болохонь гэжэ Ливанай парламентын түрүүлэгшэ Осейран парламентын депутадуудта мэдээсээ.

Англиин общинануудай палатада

ЛОНДОН, июлиин 24. (ТАСС). Правительствын толгойлогшонорой зүблөө Аюулгүйн Соведтэ зарлаха тухай Англиин правительствын оруулһан дурадхалые Н. С. Хрущевэй абаһандань общинануудай палатын депутадууд «бүгэдэ ехэ баярлаһан байна» гэжэ лейбористская партиин түрүүлэгшын орлогшо, ... үдэр тэрэ хэдэн удаа гэжэ лейбористская партиин үдэр удаа Гейтскелл июлиин 24-дэ палатын заседани дээрэ дуулаа.

«Тус зүблөө шадаал һаа, түргөөр зарлуулхадаань премьер-министрэ бүгэдөөрөө туһалха ёһотойбди» гэжэ Гейтскелл мэдүүлээ.

Редактор Ц. Ц. ЦИБУДЕЕВ.

Хонидойнгоо тоо олошоруулхын түлөө иигэжэ тэмсэнэ

Яруунын аймагай «Знамя» колхоз хонидойнгоо тоо толгой олошоруулхын тулада хонидоо олоор ороондо оруулна. Мүнөө 400 шахуу хонид искусственнаар үрэжүүлэгдээд байна. Тэдэнэй хажуугаар олон хонид гараар хусада табигдана.

— Зарим отарымнай хонидой жэлэй эхиндэ зуун хонид 100 эхэ хонин бүриһөө 60—80 хурьһа абаад байна. Арга боломжоёо тоолоод байхадаа манай фермэ мүнөө жэл 100 эхэ хонин бүриһөө 150—160 хурьһа абажа шадаха юм, — гэжэ колхозой хонинной-товарна фермые даагша нүхэр Виноградов хөөрэнэ.

Колхоз август һарада үнеэ 1100 хонин ороондо оруулжа, тэдэнэй түлые 1959 оной январь, февраль һаранууд абахаар хүлеэнэ.

В. Байбородин.

Хэмэл каучук

Химическэ промышленностиие, илангаяа үргэн хэрэглэлэй эд бараа бүтээн гаргадаг, мүн техникэдэ хэрэглэдэг зүйлнүүдые үйлэдбэрилдэг һалбарине түргэнөөр хүгжөөхэ шэнэ арга боломжо КПСС-эй ЦК-гэй май һара соо болоһон Пленумэй шиидхэбэри сонхараалатай.

Резиновэ промышленностиин гол шухала түүхэй эд болодог каучук хадаа полимерэ зүйлнүүдтэ ородог юм.

1932 он болотор каучук гээшэ гансал модоной шүүһэнһөө абтадаг байһан, тиигээд тэрээгээр резиновэ зүйлнүүд бүтээгдэдэг байгаа. Иимэ модод дэлхэйн тон үсөөн нютагуудта ургадаг байгаа. 1932 ондо Советскэ Союзда академик С. В. Лебедев эгээл түрүүшынхээ промышленна аргаар хэмэл каучук гаргаһан байгаа.

1940 ондо Советскэ Союз дотор үргэн далайсатайгаар хэмэл каучук үйлэдбэрилэгдэдэг болоо һэн. Хэмэл каучугые манай ороной промышленностиин амжалтатайгаар үйлэдбэрилдэг болоһон хойно баруунай гүрэнүүдтэ — Германида 1936—1938 онуудта, Америкэдэ дэлхэйн хоёрдохи дайнай үедэ хэмэл каучугай үйлэдбэри эмхидхэгдэһэн юм.

Түрүүн хэгдэһэн хэмэл каучугай шанар бодото каучугай тухай үшөөл болодоггүй байһан, тиихэдэнь энээниие саашадань һайжаруулжа, бүхы юумэндэ хэрэглэхэ боломоор бодото каучук шэнги болгохо зорилго табигдаһан байгаа юм.

Энэ зорилго хайшан гэжэ шиидхэгдээб?

С. В. Лебедевэй нэрэмжэтэ хэмэл каучугай научно-шэнжэлэлгын Бүхэсоюзна институдай хүдэлмэрилэгшэд һүүлэй жэлнүүдтэ шэнэ зүйлэй хэмэл каучук бии болгоһон байна. Энэ каучугынь бодото каучугһаа дутуугүй һайн шанартай байшоо. Тус каучук промышленностьда ехээр бүтээгдэдэггүй, харин һаял туршагдажа байгаа юм. Иимэ каучугаар хэһэн шинэнүүд туршагдаһан байна. Энэ туршалга юу харуулнаб гэхэдэ, мүнөө үедэ ехээр бүтээгдэдэг каучугһаа хэгдэһэн шинэтэй автомашинада орходоо энэ шэнэ каучугаар хэһэн шинэтэй автомашина хоёр дахин үлүү удаан ябаха байба. Шэнээр туршагдаһан каучугаар хэһэн шинэ, бодото каучугаар хэһэн шинэдэ тон адли шахуу байгаа.

КПСС-эй ЦК-гэй май һара соо болоһон Пленумэй тоггоол соо хараалагдаһанай ёһоор шэнэ зүйлэй хэмэл каучугай үйлэдбэри үргэдхэхэ гэжэ заагдаба. Энээнэй ашаар резиновэ хэһэн зүйлэй шанар һайжаруулха, бодото каучук ондоо түхэ асархаяа болихо болоно.

Мүн каучугта дутэрхы зүйлнүүдые бии болгохоор хараалагданхай. Энэнь бодото каучугһаа дутуугүй, үшөө үлүү һайн шанартай байха юм.

Хэмэл каучугай институдай хэдэн хүдэлмэрилэгшэд шэнэ хэлбэрэ шанартай резиновэ хэһэн зүйлнүүдые бии болгохо арга дурадхаһан байна. Энэнь шанарайнгаа талаар бодото каучугһаа хэһэн зүйлдэ дутэрхышүү байха юм.

Бодото каучугһаашье ондоо бүри һайн шэнжэ шанартай каучугта адлирхуу зүйлнүүдые абаха шэнэ арга олдоо. Үшөө гушаад оной үедэ советскэ болон американска эрдэмтэд хлортой каучук абаха арга зохёоһон байгаа. Иимэ каучук абадаг зүйлынь юун бэ гэхэдэ, ацетилен, хлористо водород юм. Энэ каучук механическа шанараараа бодото каучугтай адли.

Мүнөө үедэ хэмэл каучугай научно-шэнжэлэлгэ институдта бодото каучугһаа, мүн мүнөө үедэ гаргагдажа байһан каучугһаа шанартай каучук бии болгохоор хүдэлмэри хэгдэжэ байна.

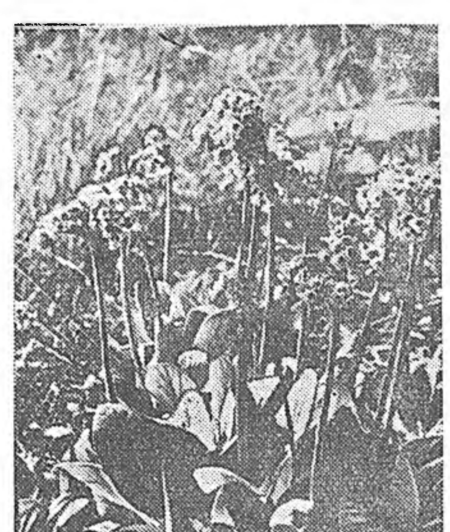
1941 оной эхиндэ манай промышленность хоёр янзын каучук гаргадаг байһан һаа, мүнөө СССР дотор 16 янзын каучук гаргадаг болохой. Хэмэл каучугай институдай зохёоһон шэнэ янзын каучук хэрэглэгдэдэг байха. Иимэ каучугаар хэһэн резинэ угаа бухэ юм. Энээгээр хэһэн шинэ машины элэтэр ябаха байна.

Хэмэл каучугые шэнэ аргаар гаргадаг болохо арга зохёохотоё хамта иимэ каучук эдеэ хоолой зүйлһөө бэшэ, харин нефтьһэ гаргадаг газһаа, байгаалиин газһаа абадаг болохо гээшэ ехэ удхашанартай байна. СССР-эй Наукануудай Академиин органическа химиин, хэмэл каучугай институт, нефтяной промышленностиин Азербайджанай научно-шэнжэлэлгын институт, нефтиин зүйлһөө хэмэл каучук абаха шэнэ арга зохёоһон байна. Энэ аргые промышленностьда нэбтэрүүлхэдэ манай ороондо ехэ эдеэ хоолой зүйл алмагдаха байна.

1965 оной эсэс болотор хэмэл каучугай промышленностиин юумэ бүтээн гаргаха шадалынь 3,4 дахин ехэ болгохоор КПСС-эй ЦК-гэй май һарада болоһон Пленумэй шиидхэбэри соо хараалагданхай. Шэнэ зүйлэй хэмэл каучук үйлэдбэрилэн гаргадаг боложо, энэ зорилго дүүргэгдэхэ болоно. Иигээд байхадаа манай промышленность аргагүй олон янзын зүйл резиновэ хэжэ болохо, тиимэ хадаа эгээн түрүүн арадай хэрэглэлэй эд бараан ехээр бүтээн гаргагдадаг болохо юм.

К. Пиотровский, химическэ наукын кандидат.

Бадаан

Бадаан гэжэ ургамал Баруун, Зүүн Сибириин областьнуудта, Азиин, Монголой хойто захада, Бурят нютагта үндэр ууланууудай хормойгоор, хүбшэ тайга газарнуудаар ургадаг далбагар зузаан набшаһатай ургамал юм. Тэрэнэй үндэһэн газарай хурьһэн доохсүүр хажуу тээшээ урган залаатаһан байдаг.

Үндэһэ набшань эмдэ, мүн промышленностьда хэрэглэгдэдэг юм. Бадаанай үндэһэниинь 20—25, набшань 17—20 процент таннинтай байдаг.

Бадаан гэжэ ургамал эртэ урда сагһаа хойшо гэдэһэ доторой үбшэндэ хэрэглэгдэдэг байгаа. Тэрэнэй үндэһэн юрэ дотор үбдэхэдэ, бадаганда, хоолойн үбдэхэдэ, ама, хэлэндэ гэм һормиһоной гарахада хэрэглэгдэдэг. Галда халаһан шархые бадаанай набшаһаар шабдаг байна.

Һүүлэй үедэ бадаан гээшэ медицинэдэ, ветеринарна аргагада үргэнөөр хэрэглэгдэдэг болонхой. Гадна бадаанай үндэһэ, набшань арһа элдэхэдэ хэрэглэгдэдэг байна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ургажа байһан бадаан.

Н. Дамбаев.

Адрес редакции: г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 26. Телефоны редакции: редактора 46.32, зам. редактора—32.74, отв. секретаря—27.37, отделов: партийной жизни и экономики—47.59, пропаганды и местной информации—35.14, культуры и быта — 34.05, писем трудящихся и переводов—24.74, корректорская—32.67, бухгалтерия—37.32 Для междугородных переговоров—16.

Н 00805. Типография Министерства культуры Бурятской АССР. Зак. № 315